

Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Islámské myšlenkové proudy 70. a 80. let 20. století

Islamic thought in 1970's and 1980's

Vedoucí práce:
Doc. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.

Autor:
Klára Pašková

2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci napsala samostatně a výhradně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 10. dubna 2011

Klára Pašková

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. PhDr. Luboši Kropáčkovi, CSc. za odborné vedení, trpělivost a podnětné připomínky. Chci také poděkovat své sestře, Petře Paškové, za užitečné poznámky.

Anotace:

Tato práce se zabývá islámskými myšlenkovými proudy 70. a 80. let 20. století. Jejím cílem je uvést čtenáře do problematiky dané doby, vyznačující se vznikem radikálních, v některých případech až extremistických hnutí. V první části autorka popisuje období, které těmto tendencím předcházelo a jež vyprodukovalo myšlenky, které silně ovlivnily jejich zformování. Ve druhé části již mapuje konkrétní země, které z hlediska obsahu práce vybrala jako nejvýznamnější. Opírá se při tom o odbornou tématickou literaturu předních odborníků na islámskou problematiku jako jsou Gilles Kepel, Olivier Roy, Reinhard Schulze a Luboš Kropáček.

Annotation:

This thesis deals with islamic thought in 1970's and 1980's. The goal is to offer reader an overview of the problematic of that particular epoch, which was characterized by creation of radical, in some cases even extremist movements. The author focuses in the first part on description of an era, which preceded those tendencies and which produced the thoughts that had strong impact on their formation. The second part focuses on concrete countries chosen by the author as the most significant ones concerning the content of the thesis. The author works with the thematic literature of leading experts on Islamic issues such as Gilles Kepel, Olivier Roy, Reinhard Schulze and Luboš Kropáček.

Klíčová slova:

islamizace, radikální hnutí, diktatura, Muslimské bratrstvo, vojenský režim, šarí'a

Keywords:

islamization, radical movement, dictatorship, Muslim brothers, military regime, sharia

Obsah

1. Úvod	7
2. Dobové pozadí	9
2.1. 60. léta 20. století	9
2.2. 70. léta 20. století	12
2.3. 80. léta 20. století	16
3. Egypt	19
3.1. Charakter země	19
3.2. Nejvýraznější seskupení 70. let	20
3.3. Vývoj v 80. letech	23
4. Libye	26
4.1. Charakter země	26
4.2. Vláda Muammara Kaddáfího	26
4.3. Radikální zásahy vůči Kaddáfího režimu	27
4.4. Konec 80. let	28
4.5. Kaddáfího obraz v očích veřejnosti	28
5. Súdán	30
5.1. Charakter země	30
5.2. Nimajrího islamizace země	31
5.3. Svržení Nimajrího a ustavení nové vlády	31
5.4. Problematika jižního Súdánu	32
5.5. Význam at-Turábího	33
6. Alžírsko	34
6.1. Charakter země	34
6.2. FLN – politika jediné strany	34
6.3. Vytvoření islámské opozice	35
6.4. Prosazení strany FIS a říjnové povstání	35
7. Pákistán	37
7.1. Charakter země	37
7.2. Diktatura Zijáula Haka	37
7.3. Radikální tenze v 80. letech	38
7.4. Konec diktátorovy vlády	39
8. Írán	41
8.1. Charakter země	41

8.2. Osoba ájatolláha Chomejního a íránská revoluce.....	42
8.3. Vláda Chomejního.....	42
8.4. Válka s Irákem a smrt Chomejního.....	43
9. Saúdská Arábie.....	45
9.1. Charakter země.....	45
9.2. Opozice proti královskému režimu.....	46
10. Turecko.....	49
10.1. Charakter země.....	49
10.2. Opětovný návrat islámu.....	50
11. Závěr.....	53
Použitá literatura.....	55
Summary.....	56

1 Úvod

Cílem mé bakalářské práce je zmapovat islámské myšlenkové proudy 70. a 80. let, a to konkrétně v muslimských, převážně arabských zemích.

Mojí motivací k napsání této práce je zájem o hlubší pochopení islámské problematiky jako takové. Rozhodla jsem se však zaměřit konkrétněji právě na tyto dvě dekády, neboť právě v této době se islámská společnost proměňuje a objevují se významné charakteristické rysy, z dnešního úhlu pohledu chápané jako radikální. Tyto tendence dosahují koncem 70. let výrazného vrcholu v triumfu islámské revoluce v Íránu a sovětské okupace v Afghánistánu. Pokud jde o situaci v Egyptě, která představuje důležité téma v mé práci, uvádím jako příklad organizaci Džihád, v níž se na konci 70. let seskupili různí extremisté a která zašla ze všech místních skupin nejdále, když se jednomu ze členů podařilo zavraždit prezidenta as-Sádáta při vojenské přehlídce v roce 1981.

V posledních letech, především po 11. září 2001, se v euro-americkém prostředí stále více rozmáhá určitá „všeobecná averze“ vůči islámskému náboženství. Dovolím si říci, že co se týče světových náboženství, je islám tím nejdiskutovanějším. Velké množství lidí se muslimů bojí, či k nim chovají, bohužel většinou z nepodloženého důvodu, velké antipatie. Dle mého názoru plyne toto všeobecné mínění hlavně z neznalosti či neúplného pochopení jejich mentality a kulturního a náboženského prostředí. Značný podíl na jejich negativní prezentaci mají beze sporu také média, jež mají občas tendenci zveličovat či dělat předčasné závěry.

Zaměřuji se tedy na to, co předcházelo vzniku radikálních myšlenkových tendencí. Co bylo tím hlavním podnětem, a jak a za jakých dobových podmínek se formovaly v konkrétních zemích, které jsem vybrala na základě jejich významu pro celou islámskou společnost. Patří mezi ně Egypt, Alžírsko, Libye, Súdán, dále také Turecko, Írán, Pákistán a nakonec Saúdská Arábie.

Ve své práci vycházím z odborné literatury zabývající se islámskou problematikou. Zde bohužel narážím na malý problém, neboť publikací na toto téma bylo vydáno mnoho, avšak jejich kvalita je velmi rozdílná. Opírám se tudíž převážně o díla předních odborníků, jako jsou francouzští Gilles Kepel a Olivier Roy, německý Reinhard Schulze a v neposlední řadě náš přední český odborník a zároveň vedoucí mé práce Luboš Kropáček.

Věřím, že tato práce bude přínosem pro hlubší pochopení islámského prostředí a jeho lepší přijetí jakožto součásti nejen naší minulosti, ale především budoucnosti, neboť, přiznejme si, oproti, například, křesťanství, jež zažívá v České republice hluboký úpadek, islám zde má pevný základ ve svých komunitách, především v Praze, Brně a některých univerzitních

a lázeňských městech. Musíme tedy počítat s tím, že jsou a velmi pravděpodobně i budou součástí našeho sociálního a kulturního prostředí.

2. Dobové pozadí

Cílem této části je poukázat na znaky a rysy doby, jež vzniku různých islámských myšlenkových proudů předcházela. Je to důležité zejména proto, abychom si vytvořili alespoň částečnou představu, v jakém prostředí se muslimské země pohybovaly, s ohledem na celkovou „náladu“ ve světě. Pomůže nám tak lépe porozumět, co vedlo některé obyvatele muslimských zemí k myšlence projevit svůj názor na daný problém.

2.1. 60. léta 20. století

60. léta 20. století se v Americe nesla v duchu určité revolty a uvolnění mravů. V literatuře vznikala už v 50. letech tzv. *Beat generation*¹, tj. skupina spisovatelů, jež kladla důraz na svobodu, nevázaný sex, požívání drog a alkoholu a kult tuláka. Na jejich působení v podstatě navázala v 60. letech skupina převážně mladých lidí, tzv. *Hippies*, která na obrovských shromážděních vyjadřovala nesouhlas nejen s válkou ve Vietnamu, v níž bezdůvodně umírali američtí vojáci, ale jejich heslem byl hlavně „světový mír“.

Ani Evropa nezůstala pozadu. Rok 1968 byl přelomový nejen pro nás, ale i jiné země. Pokus zdejší mladé generace o revoltu byl však politicky neúspěšný, a tak svůj nesouhlas převedla aspoň do tématu kultury a sociálních vztahů. Bojovala proti starému způsobu života, omezování v rodině apod.

„Nové“ přerozdělení islámského světa

Na muslimské země, jak se dalo očekávat, mělo společenské uvolňování v euro-americkém světě také vliv. Západní proudy jako nacionalismus, socialismus a liberalismus sem v tomto období silně pronikaly, což vyvolávalo tendenci ke konvergenci. Již po roce 1958 se arabský islámský svět rozdělil na dva bloky. Podle své orientace náležely k západnímu bloku všechny monarchie jako Maroko, Libye (do roku 1969), Saúdská Arábie, emiráty v Zálivu, Írán a Malajsie. Většina republik jako Tunisko, Egypt, Súdán, Sýrie, Irák, Indie a Indonésie měla společné zájmy se státy východního bloku, přesto si snažila udržet určitou neutralitu a nezávislost. Výjimku tvořily pouze státy, které zaujaly zvláštní postavení. Turecko bylo svou příslušností k NATO již těsně spjato se západním blokem. Pákistán, jenž byl stále v určitém konfliktu s Indií, byl jedním z členů paktu CENTO². A Jemen v tomto liberálním období charakterizovalo politické i hospodářské otevření.

¹ Beat = zbitý, poražený (2. světovou válkou, studenou válkou, konzumním způsobem života).

² Central Treaty Organization, kterou tvořily státy Irák, Írán, Pákistán, Turecko a Velká Británie. Organizace byla rozpuštěna v roce 1979.

Následky nového uspořádání

Nové uskupení však mělo neblahý vliv na islámskou ideologii, jež začala být kvůli přejímaným vlivům upozadována. Například alžírští revolucionáři, kteří považovali politiku FNO³ za příklad nového suverénního státu, měli velký problém přiznat tradiční islámské kultuře jakýkoliv prostor. Její stoupenci tak neměli jinou možnost, než jiné národní kultury uznat jako jim nadřazené. To velmi silně popudilo islámské intelektuály, žijící jak v západním exilu tak v egyptských, syrských a iráckých věznicích, k ještě větší snaze o opětovný rozvoj islámských ideologií. Islamisté (*al-islámíjún*), požadující radikální islámský diskurs nacionalismu se tak stali nesmiřitelnými odpůrci nacionalistů (*al-kaumíjún*). Jeden z vůdců syrských *Muslimských bratrů*⁴, Muhammad al-Mubáarak, nejen varoval před odarabizováním islámu, ale napadal i vytěšňování islámské veřejnosti z národních kultur. Věhlasné byly také spisy egyptského vězně Sajjida Qutba, který symbolicky označoval současný svět muslimů za opakovanou *džáhilíji*⁵. Snažil se tudíž vymezit určité pojmy, které na muslimy velmi silně zapůsobí, a oni tak opět získají představu, že mohou samostatně řídit svůj život a určovat jeho směr. Zcela obdobné myšlenky jako Qutb měl i iránský spisovatel Alí Šarí'atí.

S pozitivnější reakcí na své nové podněty se ale setkali až na počátku 70. let, přestože se jisté náznaky obratu objevily již v letech 64 až 65 v Egyptě, kde se v důsledku rozpadu násirovských republikových ideálů rozdělila národní kultura na dva póly. Na jedné straně bylo potřeba počítat s rostoucí radikalizací socialistické ideologie osvobození, která nebyla spojena se Sovětským svazem, nýbrž s takovými jmény jako Mao Ce-tung, Ho Či Min a Che Guevara. Na straně druhé přicházel od Fajsala, nového saúdského krále (od března 1964), požadavek na oživení islámské politické ideologie.

Konflikt Egypta a Saúdské Arábie

V letech 1962 až 1965 byla Saúdská Arábie s Egyptem v konfliktu, který ovlivňoval celý Blízký východ. V Egyptě opět narušilo zhroucení Sjdnocené arabské republiky veškeré naděje na panarabský ideál. Sýrie v důsledku hrozby, že se po vojenském převratu 28. září 1961 stane egyptskou hospodářskou kolonií, vystoupila z unie s Egyptem a dokonce se na krátký čas přiklonila k Saúdské Arábii. Vystoupil také Jemen, zde si však násirovci uchovali částečný vliv. Toho využili hned v roce 1962, kdy, bezprostředně po smrti tamějšího krále Ahmada 19. září, způsobili jemenští republikově orientovaní důstojníci převrat proti

³ Fronta národního osvobození – alžírská strana jež vznikla v roce 1954 během alžírské války.

⁴ Fundamentalistické, nacionalistické, nábožensky, sociálně a politicky orientované hnutí, založené v Egyptě v roce 1928 šejchem Hassanem al-Banná, které požaduje návrat ke kořenům islámu.

⁵ Období nevědomosti, které předcházelo vzniku islámu.

monarchii a následně vyhlásili Jemenskou arabskou republiku (Severní Jemen). Jižní Jemen, tedy Jihoarabská federace přitom nadále zůstávala pod vládou Velké Británie. Zatímco násirovsky orientovaní vojáci vládli v hlavním městě, králi Badrovi, nástupci krále Ahmada, se na severu, kam uprchl, podařilo uchovat si moc díky těsným stykům se Saúdskou Arábií. Ta, vzhledem k nebezpečí na svých jižních hranicích, uzavřela obranný pakt s Jordánskem a držela své vojenské jednotky v pohotovosti. Egypt odpověděl jemensko-egyptským paktem, který mu umožnil rozmístit v Jemenu své vojenské jednotky. K přímé konfrontaci mezi oběma státy nakonec naštěstí nedošlo díky slibu zaručené podpory, který dal Saúdské Arábii americký prezident Kennedy. Svár mezi oběma zeměmi, tentokrát v ostrém diplomatickém a intelektuálním duchu, však dále pokračoval i mimo Jemen. Obě strany si zajišťovaly spolupráci s novinami a rozhlasovými stanicemi k propagování své linie.⁶

Jak je již zmíněno výše, v roce 1964 požadoval saúdský král Fajsal oživení islámské politické ideologie. Iniciativu měla převzít konference Akademie islámských studií, která byla svolána do Káhiry. Hned na počátku konference se 82 delegátů ze 40 států usneslo na tom, že otevrou „bránu svobodného uvažování“ (*báb al-idžtihád*) v oblasti islámského práva, aby mohli islámské právní normy pružně přizpůsobovat novým politickým událostem.⁷ Pro Egypt bylo obnovení svobodného bádání v oblasti práva nezbytné pro dodání islámské legitimacy socialistickým programům. Zároveň se tímto krokem poprvé za dlouhou dobu stali součástí mezinárodní islámské veřejnosti i sovětští muslimové. Díky tomu se sekretariátu Akademie islámských studií podařilo ucházet se o podporu u islámských oblastí v Sovětském svazu, s nimiž islámská střediska učenosti v Egyptě a Saúdské Arábii neměla takřka žádné styky dlouhých třicet let.

Egyptský režim dokonce vyšel vstříc stoupencům islámských skupin propuštěním Sajjida Qutba, jenž se stal po desetiletém vězení symbolickým ztělesněním odporu proti Násirovu režimu. Tento nejvýraznější ideolog hnutí Muslimských bratří byl však již napřesrok mučen a popraven poté, co policie odhalila, že bratrstvo ve spojení se zahraničím chystá spiknutí.

Spor mezi oběma zeměmi, Egyptem a Saúdskou Arábií, se definitivně vyřešil v roce 1967, kdy se díky ropnému bohatství, jímž nyní ovládala trh, dostalo Saúdské Arábii mocenské převahy. Tu Egypt nakonec musel uznat a stáhl z Jemenu své poslední vojenské jednotky.

Arabsko-izraelská válka

Dalšího vývoje arabského islámského světa se dotknuly především následující dvě události. První byla arabsko-izraelská válka. Z původního pouhého konfliktu, kdy byly kvůli

⁶ Reinhard Schulze, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, 206.

⁷ Schulze, 2007, 209.

zavodňovacím zařízením proti Izraeli namířeny útoky ze strany Jordánska, Sýrie a *Fathu*⁸, se stal symbolický boj o hegemonii mezi arabskými zeměmi. Egypt v tomto případě pocítil jedinečnou příležitost obnovit svou původní nacionalistickou ideologii a zároveň dokázat, že je schopen bránit svrchovanost Arabů pouze s vlastním vojskem, které bylo na jeho žádost rozmístěno na Sinajský poloostrov místo původních jednotek Spojených národů. Válka, která vypukla 5. června roku 1967, však skončila již po šesti dnech zdrcující porážkou arabské koalice, přičemž izraelská armáda dobyla Sinajský poloostrov, západní Jordánsko a Golanské výšiny. Protože postihla tato válka všechny zúčastněné státy, stala se v podstatě porážkou všech Arabů. Přesto opět vzkřísila, i když jen na krátkou dobu, staré režimy založené na ideologii arabského nacionalismu.

Odtržení státu Bangladéš

Druhou důležitou událostí, konkrétně pro jihoasijskou část muslimských zemí, byl vnitřní konflikt v Pákistánu v roce 1971. Ten vyvrcholil, dva dny po vyhlášení nezávislosti Východního Bengálska (Bangladéše) 25. března, občanskou válkou mezi Východním a Západním Pákistánem. Do války se zapojila i indická vojska, která pomáhala utlačovaným bengálským nacionalistům. Dne 22. listopadu vstoupila do Východního Pákistánu a vytlačila odsud pákistánské vládní oddíly. Ty byly nakonec nuceny již v prosinci kapitulovat. Dne 26. března 1972 byla oficiálně vyhlášena státní svrchovanost bengálského státu Bangladéš.

2.2. 70. léta 20. století

Pro 70. léta se staly klíčovými slovy separatismus, jehož jistým předvojem bylo právě ono odtržení Bangladéše, a obnova islámské veřejnosti. Spouštějícím faktorem se stala sociální a ekonomická segregace, úpadek koloniálního sektoru a jeho rozcházení se se sektorem tradičním ve smíšených oblastech. Lidé tak byli nuceni přijmout tradicionalitu či koloniální svět, přičemž rozhodovaly především příjmy příslušníků. Ti s dostatkem úspor tíhli spíše ke kolonialismu, ti chudší spíše ke tradici. Nacionalisty, kteří už v 60. letech začali ztrácet svou moc, sužoval nedostatek financí, jenž jejich moc neustále omezoval. V 70. letech se tedy zaměřili spíše než na hospodářskou, na politickou sféru. Politické dění v islámském světě

⁸ Hnutí za osvobození Palestiny, které založili v roce 1958 Palestinci žijící v Kuvajtu, aby zde vytvořili středisko palestinské opozice.

nadále určovaly tři ideologické modely: islámské, regionalistické a sociálně-revoluční programy, které vycházely právě z onoho konceptu politického separatismu.⁹

Obnova islámské veřejnosti

Islámská veřejnost se ovšem už začala proměňovat, přesto se lišila podle politického uskupení států, které bylo v této době dvojího druhu. V zemích republikové orientace byly známky emancipace velmi znatelné. Naopak v zemích orientovaných monarchisticky byla veřejnost na státě stále závislá, přičemž opozice zde zůstávala orientovaná republikově, ale přijímala ve větší míře i ideologické prvky socialismu osvobození.

V Egyptě se po smrti egyptského prezidenta Násira 28. září 1970 dostal k moci Anwar as-Sádát. Nové hlavě státu, jejíž kariéra začala v prostředí Muslimských bratří, se podařilo vyřadit z boje o moc s nacionalistickými skupinami, kolem ní soustředěnými, levicové socialistické křídlo Arabského socialistického svazu¹⁰. Zároveň jí sovětská podpora Indie za války o Východní Pákistán umožnila postupně oslabovat zahraničně-politické vazby na Sovětský svaz. Jednu z opor nového vymezení islámské veřejnosti tvořilo islámské studentské hnutí v Egyptě. Vzniklo v důsledku hlubokého konfliktu týkajícího se obsahu studijních plánů a podmínek ke studiu na vysokých školách a od prosince překročilo rámec univerzity *al-Azhar*¹¹. Druhou, neméně důležitou oporu tvořily separatistické tendence, které měly své bašty v Horním Egyptě, zejména v provinciích Minjá a Asjút. Zhroucení egyptské národní kultury v letech 1970-72 tak vytvořilo prostor pro regionální a sociální separatismus.¹² Přestože islámské studentské hnutí dokázalo jen zřídka mobilizovat celé městské části, tak jako dříve nacionalisté, dařilo se jim všeobecně šířit nový islámský životní pocit a jemu odpovídající způsob života, čehož nacionalisté schopni nebyli. Také dokázalo vytvořit některé avantgardní islámské skupiny, v nichž mělo silnou podporu při přímých akcích proti střediskům politické moci. Nejvlivnější se stala Strana islámského osvobození (*Hizb at-tahrír al-islámí*), která získala vliv na nadregionální úrovni.

Další impuls k obnově islámské veřejnosti přišel ze Saúdské Arábie a států Zálivu, kde se díky ropnému bohatství rozšiřoval trh. Z tohoto důvodu tam na počátku 70. let začali migrovat příslušníci smíšených oblastí, především ze Sýrie, Jordánska, Palestiny, Libanonu, Jemenu a Egypta. Jejich počet se v ropných zemích zvýšil do roku 1975 z šesti set tisíc až na dvojnásobek. Pro rodiny migrantů mělo následné zvýšení peněžních převodů značné výhody,

⁹ Schulze, 2007, 222.

¹⁰ Jediná uznaná politická strana v Egyptě v 50. a 60. letech.

¹¹ Nejstarší univerzita na světě. Byla založena v roce 988 u mešity al-Azhar v Káhiře.

¹² Schulze, 2007, 226.

znamenal totiž velkou finanční injekci. Spolu s touto změnou však přicházely do smíšených oblastí i sociální a kulturní hodnoty, které byly formovány islámskými národními kulturami dominantními v ropných oblastech. Poněvadž však peníze umožňovaly určitý vzestup do konzumní společnosti, posílil se i fundamentalistický politický trend v islámské veřejnosti, takže radikální izolacionisté se tu stále výrazněji odlišovali od fundamentalistů umírněných.

Postavení těchto fundamentalistů bylo navíc posilováno islámskými institucemi. Například *Muslimskou světovou ligu*, jež se snažila o sblížení a následné propojení specifických národních kultur v jednu společnou kulturu nadnárodní. O chybějící sociální a kulturní služby, především ve školství, se ve smíšených oblastech staraly mešity, které také zároveň zajišťovaly koordinaci menších, spíše neformálně působících islámských fundamentalistických skupin. V roce 1973 byla také založena *Islámská rada Evropy*, která zastupovala zájmy muslimských studentů a migrantních dělníků v Evropě na nadregionální úrovni.

Islámská revoluce v Íránu

Od listopadu 1977 do února 1978 otřásala Íránem stávková hnutí v důsledku zásobovací krize, s níž se státní hospodářství již nedokázalo vypořádat. Na konci postního měsíce ramadánu demonstrovalo 4. září 1978 přes sto tisíc obyvatel Teheránu za přijetí ústavy z roku 1906 nebo za svržení šáha. O čtyři dny později byl vyhlášen výjimečný stav, přičemž byla režimem krvavě potlačena další demonstrace, která si vyžádala mnoho obětí (údajně přes tři tisíce). Tento fakt však nezměnil nic na již formujícím se povstání opozice proti režimu, ve které demonstrace postupně přerostla. Velké množství obyvatel se angažovalo v nových a nových protestech. Ájatolláh Chomejní, významný aktivní odpůrce šáhova režimu, který byl za svou ostrou kritiku vyhoštěn ze země, vydal, ze svého nynějšího sídla poblíž Paříže, výzvu ke svržení monarchie.

Veškeré boje vyvrcholily nuceným odchodem šáha ze země 16. ledna 1979 po předchozí nezdařené snaze oddělit Národní frontu od opozice rozpuštěním vojenské vlády a jmenováním vlády civilní v čele s Šáhpúrem Bachtjárem, spoluzakladatelem *Národní strany*. Úplné zklidnění situace tento akt ale nepřivodil, čehož využil Chomejní, který se 12. února vrátil do Teheránu a jmenoval zde revoluční vládu se sociálním reformátorem Mahdíem Bázargánem v čele. V únoru 1979 byla založena nová, nezávislá a ideologicky nevyhraněná *Strana Islámské republiky* (SIR), do níž byly začleněny další revoluční instituce zřízené v následujících měsících. Pod vedením Chomejního se tak Írán vydal cestou islamizace.

Sovětská okupace Afghánistánu

Rok 1979 se vyznačuje ještě jednou událostí. Tehdy začala desetiletá Sovětská okupace Afghánistánu. V roce 1973 zde bývalý afghánský ministerský předseda a synovec krále Záhira Muhammad Dawúd svrhl monarchii a vyhlásil afghánskou republiku. Oslabil tak moc městských nacionalistů a začal propagovat reformní program. Jeho cílem byla výstavba průmyslu ve městech a k tomu příslušné infrastruktury. Díky ní by se k centru mohly připojit izolované oblasti, což by napomohlo rozšíření státní moci. Dne 27. dubna 1978 byl však Dawúd svržen při krvavém převratu, který provedli pučisté z důstojnických kruhů (pár dní po zavraždění opozičního ideologa Míra Akbara Chajbara). Ti měli těsné styky s *Demokratickou lidovou stranou* původně založenou roku 1965 jako klasickou republikovou lidovou stranou, která se roku 1972 rozdělila na spíše nacionalistické, lidově demokratické křídlo *Parčam* (prapor) a na levicově socialistické, leninské křídlo *Chalk* (lid). Muhammada Tarakímu, představiteli křídla Chalk se nejprve podařilo obě křídla sjednotit, avšak poté, co zahájil roku 1976 svou politiku otevřenosti, se křídlo Parčam od tábora městských nacionalistů opět odštěpilo. Rozdílné zaměření těchto stran se projevilo i v přiklání se k opačné sortě obyvatelstva. Křídlo Parčam se ztotožňovalo s politickou tradicí *Paštunů*¹³, Chalk zastupovalo etnicky smíšenou společnost, v níž se neprojevovala loajalita k nadřazeným kmenovým svazům.

V září 1979 došlo při převratu, ve který vyvrcholily rozpory mezi Paštuny a jinými Afghánci, k pádu Tarakího. Vládní agendu dočasně převzal Háfizulláh Amín, mluvčí křídla Chalk, který se snažil opustit levicově socialistickou tradici Tarakího a vymanit se s pákistánskou pomocí z rostoucího tlaku Sovětského svazu. Brzy se však s pomocí sovětských vojsk dostala k moci strana Parčam v čele s Tádžikem Babrakem Jarmakem, který byl dokonce 27. prosince 1979 vyhlášen prezidentem.

Mocenská struktura v Afghánistánu spočívala na tradičním systému rovnováhy zájmů mezi kmenovými svazy a etniky na jedné straně a městskou společností na straně druhé. Tento systém se rozpadl, což vedlo k obzvlášť silnému separatismu, když se nacionalisté pokusili provádět reformy, a tak šířit své názory do celé země.¹⁴ V Afghánistánu, který je, co se týče etnického složení, velmi rozmanitou zemí, se tak vytvořila stejně rozmanitá islámská veřejnost. Jednotlivé skupiny či kmeny se navíc začaly vyzbrojovat a následně vytvářet nezávislá území, která se identifikovala s nějakou skupinou, jejíž vůdce zastupoval kulturní identity této skupiny. Například Islámská strana (*Hezbe islámi*) novináře Júnise Chálise byla

¹³ Největší afghánské etnikum.

¹⁴ Schulze, 2007, 258.

orgánem jednoho z *kaumů*¹⁵, který byl spjat s kulturou učenců paštunských kmenů Hugjání a Gadrán a zastupoval i zájmy Paštunů z Kábulu a Kandaháru. Každý svaz či strana se zároveň snažily vyjádřit svůj separatismus jako snahu o stát, takže v následujících devíti letech prakticky nedošlo k žádnému opravdovému koordinovanému útoku na Kábul.

Islámský přelom století

Rok 1979 byl celkově velmi důležitým mezníkem 70. let, neboť se zčásti kryl s rokem 1399 a z části s rokem 1400 islámského letopočtu. Jelikož v islámském světě probouzel každý přelom století velká očekávání, nebyl výjimkou ani tento. Řada velkých islámských představitelů vnímala toto nové století jako století islámu. Podle tradičních eschatologií měla být tato říše říší spravedlnosti, kde bude vládnout pravý vůdce (*mahdí*) a která bude znamenat poslední stadium dějin lidstva před posledním soudem.

Islámského přelomu století využila také islámská opozice v Saúdské Arábii, konkrétně skupina *ichwán*¹⁶. Ráno 20. listopadu, v první den nového islámského století (*1. muharram 1400*), obsadila po zuby ozbrojená skupina asi čtyři sta *ichwánů* nejsvětější islámskou mešitu v Mekce ve snaze svrhnout monarchii. Obléhání však skončilo neúspěšně již po dvou týdnech. Posledních sto sedmdesát povstalců se tak nakonec muselo vzdát nasazeným zahraničním, převážně jordánským a francouzským elitním jednotkám.

2.3. 80. léta 20. století

Sovětská okupace v Afghánistánu, jejíž počátek je popsán již v předcházející kapitole, pokračovala až do roku 1989. Do té doby, konkrétně v letech 1980 až 1984 a také 1986 až 1988, se buď afghánská či sovětská vojska střídavě snažila zlomit moc spojení jednotlivých *kaumů*. To však, vzhledem k segmentaci politické moci, nebylo možné. Na konci 80. let byl odpor proti státní moci především v rukou pěti nejsilnějších etnik, Paštunů, Tádžiků, Uzbeků, Házárů a Turkmenů. Válka nakonec vedla ke zhroucení městské společnosti, která byla okolo roku 1989 vlastně už jen v baště státní moci - Kábulu.¹⁷ Vyžádala si přes milion mrtvých, v jejím průběhu musely zemi opustit čtyři miliony Afghánců a byla zničena města i venkov. Z hlediska Saúdské Arábie byla válka rozhodujícím bojem mezi islámem a komunismem, jeho největším nepřítelem.

¹⁵ Kmenový svaz, event. národnost.

¹⁶ „Bratři“ (v duchovním smyslu).

¹⁷ Schulze, 2007, 261.

Íránsko-irácká válka

80. léta provázela ještě jedna válka, mezi Irákem a Íránem. V Iráku si v 70. letech upevnila svou politickou moc strana *al-Baʿth* (v českých médiích psána zjednodušeně *Baas*). Záhy se přeměnila v masovou organizaci, která si vydobyla vedoucí postavení ve společnosti. K tomu jí jistě dopomohlo i nahrazení dosavadní hlavy státu Ahmada al-Bakra Saddámem Husajnem, generálním tajemníkem této strany a zároveň velitelem irácké armády.

Vztahy mezi Irákem a Íránem byly zpočátku dobré. Oba státy se shodly ve společném boji proti etnickým snahám o odtržení Kurdů a proti emancipačním pokusům *šíʿitských*¹⁸ duchovních, jejichž politické křídlo zastupoval v Iráku Muhammad Báqir as-Sadr. Ty se však změnily spolu s příchodem islámské revoluce. Írán se stále snažil prosadit svou hegemonii v islámském světě jakýmkoliv způsobem, například i cestou občanské islámské revoluce. Podle strany al-Baʿth však tato emancipace představovala překážku či snad konkurenci jejich vlastní snahy o konsolidaci své moci ve všech společenských oblastech v zemi, neboť vyvolávala odezvu u některých iráckých opozičních skupin.

Na počátku 80. let se íránsko-irácké vztahy prudce zhoršily. Po neustále přibývajících šarvátkách na pohraniční linii zahájila 22. září 1980 irácká vojska invazi do Íránu. Válka trvala osm let a vyžádala si přibližně čtyři sta tisíc obětí na obou stranách, přičemž ke konci se přeměnila spíše ve válku ropných tankerů v Perském zálivu, kam se přesunula. Nakonec skončila nerozhodně, příměřím uzavřeným mezi oběma státy 20. srpna 1988.

Přestože ani jednomu z obou států válka nepřinesla žádné výhody, podařilo se jim alespoň stabilizovat, i když různým způsobem, vnitropolitickou situaci. Íránské vedení prezentovalo svou zemi jako oběť agrese, namířené nejen vůči ní, nýbrž i vůči samotnému islámu, čímž chtělo motivovat obyvatelstvo k boji. Naopak Husajnova propagace iráckého boje jako druhé *Kádísíje*¹⁹ mu sice zpočátku mnoho sympatií nepřinesla, přesto bylo jeho postavení důležité, především z hlediska zahraniční politiky, neboť představovalo hráz proti islámské revoluci.

Přehodnocování islámských ideologií

Prvotní radostná nálada z prosazení islámské kultury v 70. letech se v 80. letech postupně měnila ve spíše pesimistickou, přičemž docházelo k přehodnocování islámských ideologií.

Islámská revoluce se na počátku 80. let začala více orientovat prošíʿitsky. Šíʿitizace revoluce byla dobrým podkladem pro sblížení Íránu s baʿthistickým režimem v Sýrii, který sám sebe nyní interpretoval také jako šíʿitský, neboť jeho kádrovou základnu tvořili syrští

¹⁸ Šíʿa je po sunně 2. nejvýraznějším směrem v islámu.

¹⁹ Nazývalo se tak místo, kde roku 637 uštědřila arabská vojska, která spojoval islám, a jejich stoupenci sásánovským Peršanům drtivou porážku.

alawité, kteří považovali různé islámské skupiny, především syrské Muslimské bratrstvo, za hrůzovládne. Islámské hnutí v Sýrii založilo v říjnu roku 1980, v reakci na masakr uvězněných příslušníků Muslimského bratrstva, společnou radu odporu a snažilo se obrátit revoluční nadšení v občanský odpor proti režimu ba'athisty Háfize al-Asada. Ten se následně rozhodli naplno demonstrovat v únoru 1982 vyvoláním povstání ve městě Hamá ve střední Sýrii. Vojenskému tlaku ústřední vlády však, kvůli své izolaci, nebyli schopni dlouho odolávat. O pár dní později bylo staré město v Hamá doslova srovnáno se zemí a tisíce obyvatel zmasakrovány, a to vše bez jakéhokoliv otevřeného zásahu ze strany iránského vedení.

V Egyptě se v provincii Asjút na podzim roku 1980 začala mezi islámskými revolučními buňkami, tvořenými především studenty, měnit nálada. Ty se nyní rozhodly posunout svou propagandu jiným směrem a využily k tomu napjatých vztahů mezi koptským a muslimským společenstvím v této oblasti. Protikoptské nepokoje se však do podzimu 1981 rozšířily až do předměstských čtvrtí Káhiry, z jejíž moci se odbojná provincie Asjút opět snažila, jako již v roce 1974, vymanit. Odtržení čelila egyptská vláda vlnou masového zatýkání.

Válečné a krizové desetiletí 1979-89 vedlo k tomu, že islámští intelektuálové začali pomalu upouštět od tradičních ideologických schémat a postupně ochabovala i jejich víra v dovršení islámských ideologií prostřednictvím islámu. Namísto toho se začalo prosazovat určité společenské a demokratické poslání islámu, jenž mělo překonat i modernismus, chápáný jako proces relativizovaný kulturou. S tímto postojem se tradiční islámské ideologie pochopitelně již neslučovaly, neboť nyní se vyžadovalo uznání vícehodnotového rázu islámské tradice samé, která musela být nutně zprostředkovávána víceznačnými politickými prohlášeními současné doby. Tohoto přehodnocení se vážně chopil například tuniský učitel Rášid al-Ghannúší. Legitimizoval ho do značné míry třeba tím, že odmítal utopickou idealizaci raného období islámu. Zároveň založil roku 1981 kroužek s názvem Hnutí islámské tendence (*Harakat al-ittidžáh al-islámí*), v němž si vydobyly uznání i islámské sociálně-demokratické postoje. Hnutí se dokonce podařilo stát do roku 1987 vedoucí politickou silou, která hrála v témže roce velmi důležitou roli ve studentských stávkách, především poté, co byli v březnu al-Ghannúší a další vedoucí představitelé strany zatčeni. Přestože dostal al-Ghannúší 14. května 1988 milost, strana byla úředně zakázána i za vlády generála Ben Aliho, jenž 7. listopadu 1987 svrhnul svého předchůdce Habíba Burgibu a převzal jeho místo.

3. EGYPT

3.1. Charakter země

Egypt bývá označován za srdce moderního arabského světa. Má také nejvíce obyvatel, přibližně sedmdesát osm milionů (k roku 2007), z nichž 90% jsou sunnitští muslimové, a obrovskou, celoarabsky vlivnou produkci knih, novin, časopisů, filmů a rozhlasových a televizních programů. Od 19. století udával tón v technické a institucionální modernizaci, arabské kulturní obrodě (*nahda*), v zápasech za národní emancipaci zpod koloniálního ujařmení i ve střetech rozdílných pojetí vzájemného vztahu státu (*dawla*) a náboženství (*dín*).²⁰

Stal se také centrem vzniku velmi důležité organizace, Muslimského bratrstva (krátce zmíněno již v kapitole 2.1.). Hnutí založil v roce 1928 Hasan al-Banná. Za války v Palestině v roce 1948 mělo v Egyptě již asi milion členů či sympatizantů. V té samé době se za pomoci moderních prostředků dokonce rozšířilo až do Sýrie, Zajordánska, Iráku, Súdánu a dalších zemí arabského světa. Cílem muslimských bratří byla především islámská reforma společnosti. Přestože byli často stíháni za své činy a také nuceni řešit i řadu jiných problémů, fungují v různých podobách dodnes. Na konci čtyřicátých let byli bratří v Egyptě obviněni z teroristických útoků a rozpuštění, al-Banná byl dokonce zavražděn (pravděpodobně policejním agentem). Brzy se však opět objevili, v roce 1951-52 za partyzánských bojů proti Angličanům v oblasti Suezského průplavu, po nichž měli povoleno působit dál, i když bohužel ne na dlouho. V roce 1954 byli po svém pokusu o atentát na plukovníka Násira postaveni mimo zákon a atentátníci popraveni. Dalších čtyři tisíce aktivistů bylo uvězněno v trestaneckých táborech a tisíc členů či sympatizantů emigrovalo do jiných arabských zemí. Jejich moc pomalu upadala až do roku 1964. Tehdy (v té době již prezident) Násir udělil politickým extremistům všeobecnou amnestii, díky níž byli všichni Muslimští bratří propuštěni z věznic i z táborů. Jejich desetileté umlčení jim však neubralo na entuziasmu, čehož měli možnost litovat již napřesrok. Během právě probíhající „studené války“²¹ mezi Egyptem a Saúdskou Arábií policie odhalila, že bratří ve spojení se zahraničím chystají spiknutí, a následně pozatýkala více než tisíc příslušníků, z nichž tři sta šedesát pět bylo postaveno před soud a tři z vynesených rozsudků smrti byly vykonány. Jedním z popravených byl i Sajjid Qutb, zmíněný již v kapitole 2.1.

²⁰ Luboš Kropáček, *Islámský fundamentalismus*, 113.

²¹ Termín M. Kerra, převzatý z knihy L. Kropáčka *Islámský fundamentalismus*.

I když se po tomto dalším neúspěchu Muslimské bratrstvo na čas opět stáhlo, přichází některé jeho radikální odnože na scénu i v 70. a 80. letech. Ty jsou popsány v následující kapitole.

3.2. Nejvýraznější seskupení 70. let

70. léta byla pro Egypt přelomová. Již v roce 1967 musel přiznat hegemonii, kterou držel po velmi dlouhou dobu ve svých rukou, Saúdské Arábii. Ta se nyní, díky svému ropnému bohatství, stala novým centrem arabského světa. Dne 28. září 1970 navíc usedl, po smrti Násira, do prezidentského křesla někdejší viceprezident Anwar as-Sádát, který se postupně zbavil vazeb na Východní blok, s nímž Násir původně spolupracoval, a začal propagovat politiku hospodářské otevřenosti vůči Západu. Tím se zhroutila dosavadní národní kultura. Vznikl tak ale prostor pro nové vymezení islámské veřejnosti, čehož ihned využilo Muslimské bratrstvo, jehož předáci byli v roce 1971 propuštěni z věznic a internačních táborů (mnoho se jich také vrátilo z exilu). Hnutí zatím sice nebylo povoleno (až v roce 1976), ale bylo tolerováno. Poprvé také v tomto uvolněnějším prostředí uvidělo možnost rozštěpení, přičemž trpké životní zkušenosti vedly jeho členy buď umírněným nebo spíše radikálním směrem.

Umírněný proud Muslimského bratrstva

Umírněnou cestou se vydal hlavní proud, soustředěný kolem měsíčníku *ad-Da^ʿwa* („volání“ v náboženském smyslu) a jeho vydavatele, vedoucího představitele bratrstva od roku 1973, bývalého vězně a exulanta Umara Tilimsáního. Přestože jeho členové odsuzovali odštěpené radikální větve bratrstva, žili ve stísněném postavení mezi nimi a autoritativní státní mocí, s níž také ne vždy souhlasili. As-Sádát si však chtěl udržet tuto skupinu ve své přízni jako spojence proti izolacionistickým skupinám, a tak poskytoval Tilimsánímu mnohem větší redakční svobodu oproti ostatnímu egyptskému tisku, který byl přísně kontrolován režimem. Izolacionistické skupiny, ke kterým patřila například Strana islámského osvobození (*Hizb at-tahrír al-islámí*), byly tvořeny především studenty a vznikaly v přelidněných čtvrtích na předměstích káhirské metropole, kde scházela veškerá infrastruktura.

Radikální proud Muslimského bratrstva

Radikálním směrem se naopak ubíraly menší skupiny, jejichž členové se se svým utrpením nehodlali smířit, a jediné východisko spatřovali v boji. Skupinám se říkalo *džamá^ʿát*

(v egyptské výslovnosti *gamá'át*) a začaly se objevovat v sedmdesátých letech při mešitách, hlavně na káhirských předměstích a v hornoegyptských městech. Zde se jim díky procesu privatizace podařilo zdvojnásobit počet soukromých, státem nekontrolovaných mešit na čtyřicet tisíc. Vznikaly také na univerzitách, při různých fakultách (technické, ekonomické, medicínské, apod.), kde dosáhly úspěchu hlavně díky jejich nabídce řešení sociální krize, jenž v 70. letech univerzity postihla. Počet egyptských studentů se v této době více než zdvojnásobil na půl milionu, přičemž univerzitní struktura zůstala nezměněna. To pochopitelně vedlo k znepokojivému zhoršení učebních podmínek a následnému vzniku propasti mezi kulturními aspiracemi studentů, z nichž mnozí byli ve svých rodinách vůbec prvními, kteří měli možnost studovat, a jejich schopností najít si práci. Džamá'át zpochybnili také moderní, sekulární hodnoty výuky, když je odsoudili jako lži, neschopné odrážet sociální realitu. Místo toho nabídli svou vlastní vizi islámu jako systému, který byl kompletní a totální.

Organizace Islámského osvobození

K nejextrémnější skupinám patřila organizace Islámského osvobození (*At tahrír al-islámí*), která se zformovala okolo palestinského aktivisty Sáliha Abdalláha Sirríji, pocházejícího z Hajfy. Dne 18. dubna 1974 se několik příslušníků hnutí neúspěšně pokusilo zavraždit prezidenta as-Sádáta při jeho návštěvě heliopolské vojenské akademie. Třebaže akci Sirríjovy skupiny považovala většina islámských skupin za sektářskou a diletantskou, symbolizoval tento čin ve veřejnosti vzepětí islámské avantgardy.²²

At-takfír wa l-hidžra²³

Další skupinou, která byla svou formou a obsahem extremistická, vznikla kolem zemědělského inženýra Ahmada Šukrího Mustafy. Nazývala se *At-takfír wa l-hidžra*, jak ji posměšně nazval tisk, přičemž název vystihoval její odpor k současné bezvěrecké společnosti (*takfír*). Tato sekta vyzývala své stoupence, aby opustili své domovy a uchýlili se do středisek, jež si vybudovala jednak v hornoegyptských horách, jednak v některých panelákových blocích. Toto „stěhování“ mělo být jakýmsi opakováním hidžry, tudíž imitováním proroka Muhammada a jeho cesty z Mekky do Medíny. Podle Šukrího byl tehdejší svět džáhilíj, protože nikdo v něm nebyl opravdovým muslimem kromě jeho vlastních učedníků. Během svého pobytu ve „vnitrostátním exilu“ se snažil vytvořit co nejsilnější a nejpočetnější skupinu, která by dobyla Egypt, svrhla džáhilíji a nastolila pravý

²² Schulze, 2007, 233.

²³ Hidžrou (arab. odchod, emigrace) se nazývá odchod proroka Muhammada z Mekky do Medíny v roce 622.

islám, stejným způsobem jako kdysi vyšel prorok Muhammad dobýt Mekku. Své rekruty si získávala především v nejnižších, i umírněných vrstvách společnosti tím, že jim poskytovala odpovědi na zvyšující se napětí mezi nimi a buržoazií kvůli stále více viditelnému finančnímu rozdílu, kterému čelili v uvolňujícím se ekonomickém klimatu. Šukrího idey však byly velmi brzy odsouzeny náboženskými autoritami. Šejk ad-Dahabí, ministr pro náboženské záležitosti, je dokonce přirovnal k *cháridžismu*²⁴. Následně se rivalita mezi Šukrího skupinou a jinými radikálními hnutími, která odlákala některé z jeho lidí, zvrhla v ozbrojené střety. Když egyptská policie zatkla některé z bojovníků za rušení veřejného pořádku, pomstili se únosem šejka ad-Dahabího. Zpočátku byl držen jako rukojmí, avšak když úřady únoscům odmítly vyplatit dvě stě tisíc egyptských liber, propustit politické vězně a zveřejnit jejich prohlášení v arabských a evropských médiích, byl zavražděn. Po tomto činu brzy následovalo Šukrího uvěznění, soud a nakonec poprava.

Ihned po popravě znevážil vojenský prokurátor celé islámské hnutí stejně jako náboženskou instituci univerzity al-Azhar, kterou kritizoval jakožto neschopnou učit mladé lidi pravému islámu, kteří důsledkem toho upadli do spárů šarlatána Šukrího. Tento čin byl předejrou k totálnímu rozpadu mezi islamismem a egyptským režimem, což se ukázalo o měsíc později, kdy as-Sádát podnikl svou historickou cestu do Jeruzaléma, aby jednal o míru s Izraelem. Islamisté jeho tah kritizovali, mír s Židy zpochybňovali a považovali za ostudný. As-Sádát reagoval rozpuštěním Svazu egyptských studentů, zkonfiskoval jejich majetek, zavřel jejich letní kempy a dokonce těžce cenzuroval měsíčník Muslimského bratrstva.

Přestože napětí v tomto čase, plném hladových bouří v důsledku zvýšení cen subvencovaných potravin a spotřebního zboží, a také blížícího se uzavření mírové dohody s Izraelem v Camp Davidu, vzrůstalo, islamisté nebyli schopni sjednotit svůj postoj proti vládě.

Hnutí Džihád

Po roce 1977 se však zrodila nová naděje pro radikály, když se přešlo z dosavadní strategie otevřeného kázání studentům na akademické půdě v ilegální akce chudých okrajových částí velkých egyptských měst, Káhiry, Alexandrie a hlavní aglomerace horního Egypta, Asjútu a Minjá.

Více politicky naklonění militanti se začali shromažďovat pod záštitou skupiny zvané *Džihád*, jejímž hlavním teoretikem se stal elektrotechnik Abdassalám Faradž. Jako jediné

²⁴ Cháridža je islámská sekta, která vznikla v roce 657 jako další z islámských směrů vedle sunnitů a šíitů. Na základě striktních interpretací islámského učení prohlásila ostatní muslimy za bezvěrce.

organizaci se jí podařilo neuvěřitelné, a to proniknout do armády a zpravodajských služeb. Ideologii tohoto nejextremičtějšího egyptského hnutí vyličil Faradž ve své samizdatové brožuře *Džihád, opomíjená povinnost* (*Džihád, al-farída al-gháiba*), kde s náruživostí hlásá, že nepolevující boj za islámský řád tvoří nezadatelnou šestou pilířovou povinnost každého muslima. Boj musí být veden proti řádu džáhilíje, a tedy proti muslimským vůdcům, kteří se odvrátili od šari'atu a stali se tak odpadlíky.²⁵

Faradžovo pojetí džihádu se však poněkud lišilo od jeho původního významu. Místo šestého pilíře zaujal džihád pouze u cháridžovské sekty. V sunnitské a ší'itské tradici se sice zcela přimyká ke klíčovému povinnosti každého muslima, avšak „boje za víru“ (slovo džihád je mnohdy spíše označováno zavádějícím termínem „svatá válka“), navíc výslovně myšleného jako obranného, se měl účastnit každý zdravý muž pouze tehdy, je-li třeba jeho osobního přispění, nepostačí-li stávající muslimské vojsko. Není tedy možné šířit víru zbraní, neboť i v Koránu je jednoznačně psáno: „Nebudiž žádného donucování v náboženství!“ (2:256). Přesto byl v islámských dějinách džihád často vyhlášován při různých vojenských konfliktech apod. Vyhlásil ho i Faradž prezidentu as-Sádátovi, jenž byl podle jeho názoru „odpadlíkem od islámu, krmeným u stolů imperialismu a sionismu“²⁶ a zasluhoval tedy smrt. Ta ho dostihla během vojenské přehlídky 6. října 1981, kdy byl zastřelen členem Džihádu, poručíkem Chálidem al-Islámbúlim. Spouštěcím faktorem tohoto činu bylo zatčení jeho bratra Muhammada egyptskou vládou v září 1981, která se tímto krokem pokoušela čelit odtržení Asjútu. Chálid však považoval tento akt za přímý útok as-Sádáta na islámské hnutí. Půl roku po atentátu byl spolu s dalšími spiklenci, včetně Faradže, popraven.

Faradž a jeho společníci doufali, že by tato akce mohla způsobit masové povstání, předejít revoluce. Nedokázali se však chopit moci ani ve chvíli as-Sádátovy smrti, kdy jeho popularita dosáhla nových hlubin, zčásti kvůli jeho naplňování egyptských vězení lidmi ze všech politických pruhů, včetně těch nejvíce umírněných, zčásti jeho postupným uzavíráním se do izolace hraničícím s paranoiou.²⁷

3.3. Vývoj v 80. letech

V osmdesátých letech se militantní džamátů různě přeskupovaly a útočily na dvou frontách, proti vládě a proti koptské menšině. Přesto, že již v roce 1971 byl v ústavě zakotven článek zaručující náboženskou svobodu, který potvrzoval toleranci, již se stát vždy vyznačoval, radikálové ji svými činy znevažovali. Prováděli proti svým křesťanským

²⁵ Kropáček, 1996, 119.

²⁶ Gilles Kepel, *Jihad: The Trail of Political Islam*, 86.

²⁷ Kepel, 2002, 87.

spoluobčanům útoky, z vymyšlených a většinou lživých důvodů, s cílem zastrašit je a zapudit. Avšak Kopti nikdy neměli, z pozice menšiny, v Egyptě lehký život. Diskriminace je jim velmi známým pojmem. Již od sedmdesátých let se například potýkají s problémem v rámci televize, kde se od té doby počet islámsky zaměřených programů zpět násobil, zatímco jejich vlastní se na obrazovkách téměř neobjevují.

Za zmínku jistě stojí ještě jedna událost radikálnějšího rázu, jenž uzavírá tuto dekádu. V roce 1989 hrozil tehdejší ideový vůdce islámských džamátů šejch Umar Abdarrahmán²⁸ smrtí nositeli Nobelovy ceny za literaturu, Nagíbu Mahfúzovi. Tento muž ale začal svou „kariéru“ radikála již dříve. Poprvé na sebe upozornil vydáním *fetvy*²⁹ (arabsky *fatwá*), že as-Sádát je nevěřící a zasluhuje smrt, zhruba v téže době, kdy Faradž vyhlásil prezidentovi džihád. Po atentátu byl také zatčen, avšak pro nedostatek důkazů propuštěn.

Všechny výše popsané činy a události, jež 80. léta provázely, již ale nenabývaly tak extremistického rázu, jako se to podařilo některým skupinám v 70. letech (Džihád apod.). Tohoto „mírnějšího klimatu“ tak mohlo využít například Muslimské bratrstvo (umírněného směru), které po smrti prezidenta as-Sádáta zápasilo o nadvládu nad islámskou společností spolu s dalšími skupinami národně konzervativní orientace, také se stavějícími za dalekosáhlou islámskou integraci. Protože však bratři stále nebyli povoleným hnutím, ubrali se nejjednodušší možnou cestou, cestou spolupráce s jinými skupinami. Nejdříve se stranou *Wafd*, díky čemuž si získali příznivce mezi zástupci agrární střední třídy. Již brzy, při volbách v roce 1987, však od této dosavadní koalice ustoupili a utvořili novou, se dvěma městskými stranami, Socialistickou stranou práce a Stranou socialistických liberálů. Díky nim ve volbách dosáhli úspěchu. Husní Mubárak, který byl teprve nyní oficiálně potvrzen v úřadu prezidenta, přestože stál v čele státu již od as-Sádátovy smrti, si uvědomoval, že aby se v úřadu udržel co nejdéle, musí změnit dosavadní politickou linii. Vedl proto s Muslimskými bratry a dalšími umírněnými fundamentalisty časté dialogy, přestože byla vláda fakticky podřízena jemu.

Jelikož tato nová vláda nechtěla nikdy poskytovat ochranu radikálním islamistům, také proto proti ní, jak je již zmíněno výše, tolik bojovali, bylo pro islamisty velmi obtížné udržet si své postavení.

Egyptští islamisté přesto hráli průkopnickou roli v pozdějším vývoji širšího hnutí. Jejich případ byl blíže studován militanty celého muslimského světa (ze subsaharské Afriky až

²⁸ Po odchodu do USA v roce 1990 stál mj. za výbuchem ve Světovém obchodním centru v New Yorku v roce 1993. Teprve koncem roku 1995 byl v USA odsouzen na doživotí.

²⁹ Právní dobrozdání. V moderní době jsou fetvy vyžadovány a vydávány i moderními médii (TV, internet).

po centrální Asii), v neposlední řadě z čiré prestiže země, která vyprodukovala Muslimské bratrstvo, ale také samotného Sajjida Qutba.

Na počátku letošního roku se však karty obrátily. Ukázalo se, že nejen radikálové, ale celé egyptské obyvatelstvo může mít velkou moc, když se spojí. Rozsáhlými demonstracemi v Káhiře i dalších městech donutilo prezidenta Mubáraka sestoupit po dlouhých třiceti letech autokratické vlády.

4. LIBYE

4.1. Charakter země

V Libyi byla, rozhodnutím OSN, vyhlášena nezávislost v roce 1951 poté, co zde v roce 1949 docházelo k velkým nepokojům. Do té doby byla v neustále se měnícím područí Itálie (v letech 1911 – 1943) a Velké Británie s Francií (po druhé světové válce).

Do vzniku království bylo libyjské pojetí islámu určováno především zdejším aktivním působením *sanúsíjského bratrstva*³⁰, jehož nejvyšší představitel Muhammad Idrís as-Sanúsí, vnuk zakladatele řádu, byl dokonce zvolen prvním panovníkem. Řád byl znám svým důrazem, jenž kladl na přísnou morálku, zákaz požívání alkoholu, kávy a tabáku, a nošení drahých oděvů. Hlásal také nenávist vůči odpadlíkům od islámu a jinověrcům. Libyjci dnes oceňují zvláště boj, který jejich sanúsíjští otcové vedli až do třicátých let proti italské okupaci.³¹

V 50. letech v zemi také započala těžba ropy, přičemž Libye na počátku 70. let dokonce předčila ve vývozu tehdejšího ropného magnáta, Saúdskou Arábii. Podařilo se jí tak utužit hospodářské vazby k USA a Velké Británii.

4.2. Vláda Muammara Kaddáfího

Již rok 1969 byl pro Libyjské království důležitým mezníkem, neboť tehdy byla monarchie, stále s králem Idrísem v čele, svržena převratem, který způsobili mladí důstojníci v čele s Muammarem Kaddáfím. Sanúsíja upadla pod jeho vedením v nemilost, kvůli svým sympatiím vůči monarchii.

Vláda tohoto diktátora je velmi specifická, sama ve své podstatě zvláštním způsobem islamistická. Podle Kaddáfího názoru není Libye ani republikovým ani monarchistickým zřízením, čímž a také díky způsobu diktátorovy vlády, se Libye stala zemí, která se velmi odlišovala od ostatních arabských států. Sám Kaddáfí dokonce sepsal základní ideologický text, třídílnou *Zelenou knihu*. V její první části se zabývá otázkou přímé demokracie, bez politických stran a parlamentu, tak jak ji v *džamáhíriji*³² (lze překládat jako „stát lidových mas“, libyjské vedení však požádalo ostatní státy o nepřekládání tohoto pojmu), jejíž nástup byl vyhlášen v roce 1977, realizují lidové kongresy, jejichž práce se účastní všichni občané. Druhá je věnována ekonomii, přičemž její hlavní myšlenkou je zabezpečení základních potřeb a nahrazení námezdního pracovního poměru partnerstvím. Třetí pojednává o sociálních

³⁰ Africké mystické islámské bratrstvo, založené roku 1837 v Mekce alžírským mystikem Muhammadem Ibn Alím as-Sanúsím.

³¹ Kropáček, 1996, 123.

³² Libye je jediným státem na světě, který se označuje jako džamáhírije.

aspektech, národu, rodině, kultuře, sportu aj. Celý korpus, publikovaný v letech 1973-78, je chápán jako „třetí univerzální teorie“, překonávající nedostatky kapitalismu a socialismu a přinášející poselství zvláště třetímu světu.³³ Není proto překvapující, že Zelená kniha byla a stále je v Libyi vydávána v obrovských nákladech, přeložena do několika desítek jazyků a předkládána k rozpravám na mezinárodních konferencích.

I přesto, že nechal sanúsijsi rozpustit, přejal Kaddáfí některé z jejích zásad, konkrétně důraz na prostotu a přísnou morálku. Od roku 1971 byl tak v zemi zakázán alkohol, hazardní hry, prostituce a noční bary a občané byli vyzváni, aby se neostýchali oblékat tradičně. Byla zde i snaha o šíření islámu v zahraničí, kvůli čemuž vznikla misijní organizace *Džam'ijat ad-da'wa al-islámíja*, která byla dotována ze státních příjmů za ropu a která zaznamenala nejvíce úspěchů v subsaharské Africe.

Po nastolení džamáhírije koncem 70. let, kdy se v důsledku přímé demokracie změnila současná politická scéna na takovou, kde jsou poslanci nepotřební, se však ruku v ruce začalo měnit a nabývat svých osobitých rysů i pojetí islámu. Neboť Korán je podle Kaddáfího přístupný všem, tudíž stejně jako v politice ani v náboženství není potřeba prostředníků, byli spolu s poslanci odmítáni i duchovní. Ti byli již dříve nabádáni, aby do svých pátečních kázání ne vkládali politická témata a přesvědčování, avšak marně, aby propagovali Zelenou knihu, což jim ze strany Kaddáfího vysloužilo obvinění z tmářství. Poté začal diktátor znevažovat hodnoty *hadísů*³⁴ a navrhnul opírat se pouze o svobodně a revolučně vykládaný Korán. Dále pokračoval úpravou šari'yy (zavedené v Libyi oficiálně v roce 1972), například proti polygamii a mrzačícím trestům za krádež. Nechal také znárodnit pozemky a jiné majetky islámských nadací (*waqf*) a uzavřít řadu islámských institucí.

Nejzvláštnějším činem však jistě zůstává posunutí islámského letopočtu o deset let, tedy jeho počítání až od Muhammadovy smrti. Kaddáfí ji považoval za mnohem významnější náboženský mezník než je samotná hidžra. V Libyi mají tudíž jako jediní islámská datování posunuta o deset let oproti zbylému muslimskému světu.

4.3. Radikální zásahy vůči Kaddáfího režimu

Přestože libyjský revoluční program předjímal oživení islámu, které se v 70. letech velmi rozmáhalo i v jiných muslimských zemích, tudíž byl považován za fundamentalistický, byl mu kladen odpor ze strany radikálních hnutí jak v Libyi, tak i z několika center v exilu. Patřilo k nim například Muslimské bratrstvo, proti kterému se Kaddáfí, z důvodu jejich

³³ Kropáček, 1996, 124.

³⁴ Předávané zprávy o činech a výroci Proroka Muhammada a jeho druhů.

odmítání arabského nacionalismu, od počátku revoluce stavěl. Dále zde také fungovala Strana islámského osvobození, Islámský džihád aj.

Žádná ze skupin však při vlnách útoků nedosáhla úspěchu, jakékoliv snahy byly okamžitě potlačeny, navíc doprovázeny hromadným zatýkáním a veřejnými popravami. Kaddáfí tato hnutí označoval za protiarabské cizí spiknutí, za „pátou kolonu imperialismu“ a za „nové kacíře, horší než rakovina a AIDS“.

4.4. Konec 80. let

Konec 80. let se v Libyi nesl v umírněnějším duchu. Libyjské vedení se po sérii politických, hospodářských (pokles cen ropy) i vojenských nezdarů (porážka v Čadu, americké bombardování Tripolisu a Bengházi) rozhodlo v roce 1988 vydat cestou mnohostranné liberalizace. Ta spočívala především v propouštění stovek politických vězňů, společně s nímž došlo také k demolici ústředního vězení v Tripolisu a zároveň ke skartaci záznamů bezpečnostních služeb, čemuž přihlížel i sám Kaddáfí. Uvolnily se také možnosti vycestování ze země. Všeobecný lidový kongres přijal *Velkou zelenou chartu lidských práv*, zaručující svobody a ochranu majetku, rovnost mužů a žen a také právo na náboženskou víru bez prostředníků ve vztahu ke Stvořiteli. Charta také odsuzovala zneužívání islámu pro politické cíle. Liberalizace se dotkla i hospodářské oblasti, vážně postižené experimenty s islámským socialistickým systémem. Jejímu ozdravení ovšem brání mezinárodní bojkot, který byl na Libyjskou džamáhíriji uvalen za odmítání spolupráce při vyšetřování terorismu.³⁵

4.5. Kaddáfího obraz v očích veřejnosti

Kaddáfí je nejen vnímán různými způsoby, ale také častován všelijakými termíny, jak píše Kropáček ve své knize, od zářivé běloby po nejtemnější čern. Politologové třetího světa používají ve svém slovníku výrazy jako autoritářství, modernizace, populismus, apod. V Libyi byl i poté, co se v roce 1979 zřekl všech oficiálních funkcí, vnímán jako charismatický vůdce. Jeho islámské ideje jsou označovány spíše za reformní než integristické, nebo jsou, podle důrazu, který kladou pouze na Písmo při současném odmítání tradic, přirovnávány k protestantismu. Někdy jsou též nazývány státním islamismem, nebo herezí. Za heretika označili Kaddáfího zejména saudští *‘ulamá’*³⁶ a domácí islámská opozice.³⁷ Diktátor je dokonce obviňován z terorismu kvůli svému letitému silnému podporování

³⁵ Kropáček, 1996, 127.

³⁶ ‘Ulamá’ je islámský učenec, vykladač šari‘y a znalec právní vědy.

³⁷ Kropáček, 1996, 126.

rozmanitých muslimských i nemuslimských a dokonce také protiamerických a protibritských hnutí.

Odpor proti režimu zde probíhá i nyní, kdy píšete tuto práci. Inspirováni Egyptem, kde se podařilo po třiceti letech ukončit vládu Husního Mubáraka, vyšli do ulic i Libyjci, aby projevili svůj názor na Kaddáfího režim. Nesouhlas se situací je obzvláště silný ve východních částech země, Benhgází a dalších centrech, kde si stále uchovává určitou životnost vzpomínka na sanúsíji, která zde měla svá centra. Ukončit diktátorovu vládu však není tak jednoduché. Zatímco v Egyptě trvaly protesty „pouhých“ 18 dní, v Libyi probíhají boje již od února, tedy dva měsíce, neboť Kaddáfí nehodlá v žádném případě podat demisi. Poté, co jeho armáda (na rozdíl od egyptské) začala střílet do řad demonstrujícího obyvatelstva, byl za tento čin odsouzen představiteli světových mocností. Americké i britské ministerstvo zahraničí urgují ukončení násilí. Výsledek však zatím není znám.

5. SÚDÁN

5.1. Charakter země

Súdán byl velmi osobitou zemí z hlediska etnické a kulturní různorodosti populace, mluvíme-li o Súdánu 70. a 80. let, což je cílem této práce. Tento status však již brzy změnil rozdělení země na dva nezávislé státy (9. července 2011), Súdán a Jižní Súdán, jak bylo rozhodnuto referendem v lednu letošního roku. Téměř 99 % občanů hlasovalo pro odtržení jižní části, o něž se její obyvatelé (zpravidla černoští křesťané a animisté) snažili již od nezávislosti země (1.1. 1956). Kvůli tomu docházelo k častým konfliktům se severní, spíše arabizovanou a islámskou částí státu. Protože útoky v 90. letech nabývaly stále silnějšího rázu a mírová jednání skončila bez úspěchu, dospěla nakonec vláda v lednu 2005 k dohodě o uspořádání referenda v roce 2011, čímž zároveň poskytla jižnímu Súdánu šestileté přechodné období k přemýšlení o své budoucnosti.

Islám byl v 1. polovině 20. století, vzhledem k vyššímu počtu arabských obyvatel, převažujícím náboženstvím v zemi a prosazoval se zde různými způsoby. Vznikla například strana *Umma*, již ustavili neomahdisté, sdružení v sektě *ansár*³⁸. Ta a jiní tradicionalisté se stavěli odmítavě ke snahám Muslimských bratří a intelektuálů, ovlivněných egyptským reformismem, prosadit hned po nezávislosti islámskou ústavu s co nejúplnějším uplatněním šari'yy. Stoupenci islámské ústavy tehdy argumentovali, že pro muslima jde o jeho závažné právo, zatímco křesťané, jejichž náboženství je prý pouze spirituální, by mohli požívat svých náboženských práv pod islámskou ústavou.

Hnutí Muslimských bratří se z Egypta, své mateřské země, rozšířilo mimo jiné i do Súdánu, kde bylo v roce 1954 oficiálně založeno. O deset let později stanula v jeho čele velmi výrazná osobnost, Hasan at-Turábí, který po návratu na chartúmskou univerzitu přeměnil tvrdé jádro bratří na elitní skupinu. Tato skupina založila širší *Frontu islámské charty* a získávala stoupence zvláště mezi inteligencí, tažením proti ideologické konkurenci komunistů. Turábímu se v této době podařilo navázat spojení s vůdcem Ummy Sádiqem al-Mahdíem k vynaložení společného úsilí o islámskou ústavu, na níž se islámské síly konečně dohodly počátkem roku 1969. Uskutečnění svého cíle se však nedočkali, zabránil jim v něm vojenský převrat, který nastolil diktátorský režim, vedený plukovníkem Muhammadem Džāfarem Nimajrím.

Nimajrím zprvu vyznával plně sekulární silně levicovou politiku (v té době dokonce vykonal oficiální návštěvu v komunistickém Československu). V roce 1970 se tedy krvavě vypořádal

³⁸ Ansáry, neboli Pomocníky Božími, nazýval prorok Muhammad své stoupence v Medíně. V 19. století je v tomtéž smyslu oživil súdánský Mahdí Muhammad Ahmad.

se svou opozicí, ansáry, kteří se soustřeďovali na ostrově Aba. Jen o rok později musel akci zopakovat vůči *Súdánské komunistické straně*, která se snažila strhnout na sebe větší díl moci v době jeho nepřítomnosti v zemi.

5.2. Nimajrího islamizace země

Od roku 1977 se *Nimajrího* politika zmírnila poté, co v červenci 1976 ztroskotal puč tradičních stran. Na nátlak Saúdské Arábie a USA, které v témže roce zrušily embargo na dovoz zbraní do Súdánu, byl nakonec Nimajrí nucen svolat v srpnu 1977 „usmiřovací konferenci“, které se účastnila strana Umma a zástupci súdánské *neo-salafíje*³⁹ v čele s at-Turábím. Nimajrího postupné usmiřování s tradičními islámskými vůdci umožnilo hnutí ansár a Muslimským bratřím opětovný návrat na scénu. At-Turábí a al-Mahdí se dokonce mohli vrátit ze svého exilu v Londýně zpět do hlavního města, přičemž první zmíněný následně přijal funkci generálního prokurátora. Sám diktátor demonstroval nový charakter režimu změnou svého oblékání, odložil vojenskou uniformu a začal se ukazovat oblečený podle islámských zvyklostí.

Postup k radikální islamizaci Nimajrí dovršil v září 1983 vydáním tzv. islámských zákonů, které v zemi plošně a důsledně zaváděly šari‘u. V očích světové veřejnosti byla zviditelněna zejména dvojí opatření: vylévání láhví s whisky do Nilu a zahájení amputací končetin jako výkonu trestu za krádež.

5.3. svržení Nimajrího a ustavení nové vlády

Přestože dosáhla islamizace politické veřejnosti v roce 1984 vrcholu a byla nadšeně přijata na různých konferencích islámských stran (panovalo dokonce všeobecné mínění, že Súdán je první zemí, v níž byl nerevoluční cestou zaveden nový islámský řád), začaly se projevovat důsledky politiky hospodářské otevřenosti, jejíž koncept Súdán převzal od Egypta. Míra zadlužení, která se od roku 1978 ztrojnásobila, logicky vyústila ve strukturální potravinovou krizi. Nimajrí reagoval na vzrůstající nepokoje pouhým islámsky zdůvodněným vyhlášením výjimečného stavu. Ke konečnému vyhocení došlo v roce 1985, kdy se staly dvě důležité události, jež doslova pohřbily jakoukoliv možnost dalšího Nimajrího působení ve funkci hlavy státu. Nejprve zde dosáhl svého vrcholu kurs jeho zostřované islamizace, když byl popraven Mahmúd Muhammad Táhá, vůdce strany *Republikánských bratří*, za údajné odpadlictví od islámu. Po tomto incidentu se od Súdánu odvrátilo mnoho jeho dosavadních

³⁹ Neologismus (arabsky *as-salafíja al-džadída*) označující islámskou politickou tendenci, která existuje zhruba od roku 1930 a je nezávislá na tradičních učencích.

sympatizantů kromě Saúdské Arábie. Poté Nimajrí obvinil příslušníky Muslimského bratrstva okolo at-Turábího z přípravy puče a dal jej zatknout spolu s řadou jeho přívrženců. Situace eskalovala na konci března 1985, kdy městská chudina v Chartúmu a Omdurmánu povstala a ochromila celý civilní státní aparát stávkami. Dne 6. dubna byl Nimajrí konečně svržen armádním komandem, vedeným generálem Abdarrahmánem Siwárem ad-Dahabem.

Převrat umožnil zpětný návrat k parlamentní demokracii. Ve volbách zvítězila strana Umma, jejíž vůdce al-Mahdí sestavil vládu, kde nyní, oproti roku 1969, kdy s at-Turábím navázal spolupráci, vytvořila at-Turábího *Národní islámská fronta* opozici. Al-Mahdí zdůrazňoval, že islám je umírněné, rozhodně ne fanatické náboženství a byl ochoten přijímat podněty ze sunnitského, ší'itského, súfíjského⁴⁰ i laického myšlení. Přestože se vyslovoval pro islámský právní systém, samozřejmě revidovaný ve spolupráci s univerzitami a moderními právníky, výkon šari'atských tělesných trestů neodpovídal demokratickým představám a byl tedy pozastaven.

5.4. Problematika jižního Súdánu

V onom krátkém (čtyřletém) demokratickém mezidobí často vyvstávala palčivá otázka jihu. Převážně křesťanské a animistické obyvatelstvo jižního Súdánu, vychované především misionářskými elitami, bylo již od prvních let nezávislosti vystaveno snahám o arabizaci a islamizaci, kterým se však stavělo na odpor. Když nabylo formy ozbrojeného boje za odtržení, reagovaly chartúmské úřady v roce 1964 tvrdými represemi a vykáváním všech misionářů ze země. K několikaletému zklidnění situace došlo v roce 1972, po podepsání dohody o rozsáhlé autonomii jihu v Addis Abebě. Muslimské bratrstvo však nadále vytrvale pokračovalo v úsilí o islamizaci. Založili *Sdružení jižních muslimů* a s finanční pomocí od zálivových ropných monarchií budovali islámské školy a celé vesnice.⁴¹

Autonomie jižního Súdánu byla zrušena v roce 1983 samotným Nimajrím poté, co byly na tomto území nalezeny bohaté zásoby ropy. Následkem této události obnovila svůj ozbrojený boj vojenská složka *Súdánského lidového osvobozenického hnutí* (SPLM), vedeného zakladatelem hnutí Johnem Garangem, která již nežádala pouze odtržení jižní části, nýbrž osvobození a demokratizaci pro celý Súdán.

Pro islamizaci a arabizaci, avšak nenásilnými prostředky, se v době své vlády vyjadřoval i al-Mahdí. Kritizoval proto Nimajrího záříjové zákony, neboť bylo dle jeho názoru nespravedlivé, že se typické šari'atské příkazy a zákazy vztahovaly i na jinověrce.

⁴⁰ Súfismus je mystická forma nebo také duchovní cesta či spiritualita islámu, vycházející z Koránu a následného historického vývoje.

⁴¹ Kropáček, 1996, 142.

Počínaje letošním rokem, jak je již zmíněno v kapitole 5.1., dosáhl konečně Jižní Súdán, po desetiletích snahy o osamostatnění, úspěšně svého cíle. Otázkou zůstává, jak se budou vztahy obou částí, severní i jižní, nadále vyvíjet, ať již v nábožensko-politickém či hospodářském (ropné bohatství) dialogu.

5.5. Význam at-Turábího

Postava Hassana at-Turábího je velmi těsně spojena se súdánskou historií, ale i přítomností. Začal být více vnímán již jako vůdce súdánských Muslimských bratří, v jejichž čele stál od roku 1964. Velkou část života strávil ve vězení či v exilu, poprvé hned po Nimajrího převratu v roce 1969. Po návratu z exilu (o deset let později) přijal funkci generálního prokurátora, jak je již zmíněno v kapitole 5.2., a začal se více podílet na islamizace země. Usiloval o to, aby ji prezentoval především jako vítězství nad tradičně silnými stranami velkých náboženských řádů. Podpořil dokonce Nimajrího v zavádění šari'fy. Utopické myšlení tohoto intelektuála bylo spíše reformního charakteru. Odsuzoval konzervativní interpretace islámské ideologie, ba dokonce teologii jako takovou, neboť ji pokládal za nepřátelskou vůči reformám.

Po dalším zatčení Nimajrím v roce 1985 a vzápětí opětovným propuštěním po diktátorově svržení, měl možnost prosazovat své myšlenky, tentokrát již jako vůdce *Národní islámské fronty* (reorganizované z původní Fronty islámské charty), jedné z vládnoucích stran ve čtyřletém demokratickém mezidobí, jak je již zmíněno v kapitole 5.3. Strana v těchto letech velmi nabyla na síle. Získala si dobré finanční zázemí u islámských bank a politické pozice i v netradičních prostředích muslimů z jihu, drobných súfíjských řádů a také žen, jimž nabízela větší míru emancipace než tradicionalisté.⁴²

Po převratu v červnu 1989, který provedl tehdejší plukovník ʿUmar Hasan al-Bašír, vřele sympatizující s Muslimskými bratry, byl at-Turábí již po třetím zatčení propuštěn, aby se podílel na pomoci nové vládě (byly rozpuštěny všechny kromě at-Turábího strany) při vytvoření politiky v souladu s islámem.

At-Turábí je od smrti Chomejního (1989) uznáván v mezinárodních kruzích islámských radikálů jako přední myslitel a vůdce a dodnes je činný v politické či náboženské oblasti, přestože ʿUmar al-Bašír, zvolený prezidentem v roce 1989, se s ním nepohodl a zbavil ho vedoucích politických funkcí.

⁴² Kropáček, 1996, 143.

6. ALŽÍRSKO

6.1. Charakter země

Alžírsko bylo po velmi dlouhou dobu v područí Francie. Její nadvláde bylo podrobeno v letech 1830 až 1962, kdy došlo, po sedmi letech krvavých bojů, k emancipaci země jakožto samostatné republiky. V této době země přišla nejméně o tři miliony obyvatel, z nichž milion jich zemřelo ve válce a zbylé dva byly z Alžírsko vyhnány.

Dosavadní silný vliv Francie na Alžírsko zde zprvu vedl ke vzniku bilingvismu a někdy také bikulturismu, později ale spíše až k vytlačování arabštiny ze škol a všech oblastí veřejného života, což způsobovalo pocity vykořenění, ztrátu identity a kulturní schizofrenii. Těmto pocitům se snažila nejvíce čelit *Asociace alžírských 'ulamá'* svými pokusy o udržení arabského islámského školství a kultury a také o obrodu domácího kulturního odkazu v duchu *salafije*⁴³. Asociaci založil v roce 1931 a zároveň vedl Abdalhamíd Ben Bádís, dnes připomínaný jako národní buditel.

6.2. FLN - Politika jediné strany

Fronta národního osvobození (FLN, *Front de Libération Nationale*) byla původně hlavní politickou a vojenskou silou alžírské revoluce (1954-62), která vyústila, jak je již zmíněno výše, v nezávislost Alžírsko. Po této důležité události se FLN tvrdě chopila moci, v čele s Ahmedem Ben Bellou, který setrval ve funkci prezidenta do roku 1965, kdy byl svržen vojenským převratem a FLN se na chvíli otřásla v základech. Jeho nástupcem se stal hluboce zbožný, až asketický prezident Huarí Bumedié (v čele státu do roku 1978).

Vláda této jediné strany provázela celá 70. i 80. léta. Alžírsko si pod jejím vedením procházelo postupnými stadii sociálního experimentování. Nejen idea politiky hospodářské otevřenosti, kterou země převzala od Egypta a která způsobila selhání plánované ekonomiky, ale také pokles cen ropy a prudce vzrůstající přírůstek obyvatelstva (počet obyvatelstva se od nezávislosti ztrojnásobil), brzy dovedl zemi k zadluženosti, rozsáhlé nezaměstnanosti a bídě přelidněných měst. Mladým nezaměstnaným mužům se dokonce dostalo posměvačné přezdívky, *hitisté* (z arabského slova *hit*, zeď), proto, že celé dny neměli nic na práci a tak se pouze opírali o zeď. Vtip byl v tom, že v socialistické zemi, kde měl mít teoreticky práci každý, se předpokládalo, že profese těchto hitistů se skládala z podpírání zdí, které by se jinak zbořily.⁴⁴

⁴³ Reformní hnutí, které prosazoval v 19. století v Egyptě M. Rašíd Ridá. S odvoláním na *al salaf* (praotcové islámu) bylo cílem tohoto hnutí, obdobně jako u *sanúsiů*, obnovit islám zevnitř.

⁴⁴ Kepel, 2002, 160.

Politika Budemiena a FLN se nesla v duchu islamizace. Důraz na islám byl ovšem vždy upřesňován v reformních duchu, s polemickým vyhocením proti „tmářství, marabutismu“⁴⁵ a reakci“, stejně jako proti pokušením Západu. Představitelé islámského křídla vládní fronty spravovali zpravidla resorty náboženských záležitostí, spravedlnosti a školství, kde prosadili požadavek plné arabizace.⁴⁶

6.3. Vytvoření islámské opozice

Směr, kterým se politika země ubírala, nebyl všem vyhovující, a tak se pomalu začaly utvářet různé druhy alžírské islámské opozice. Jedním z jejích základních kamenů se stal traktát *Původem socialismu je mazdakismus*⁴⁷, vydaný v roce 1974 uznávaným islámským předákem šejchem Sultáním.

V osmdesátých letech začala militantní vystoupení rychle přibývat. Nejvýraznějšími byli radikálové vedení Mustafou Bujálím. Tento pobuřující kazatel volal po používání šari'cy a zakládání islámského státu džihádem. Uprostřed 70. let okolo sebe vytvářel malý okruh příznivců, z nichž všichni byli zanícenými čtenáři Sajjida Qutba. Jelikož byl Bujálí neúnavně obtěžován bezpečnostní službou, byl nakonec se všemi nucen odejít do úkrytu v roce 1982. Od té doby až do února 1987, kdy byl zavražděn, vedl jako zakladatel a zároveň vůdce *Islámského ozbrojeného hnutí* (MIA), volného sdružení malých skupin, pětiletý „podzemní“ odboj. Veškeré výrazné útoky však ztroskotaly.

Vláda se militantům snažila sebrat argumenty podporou výstavby mešit a budováním islámských škol a kulturních center. V Kasantíně (Constantine) byla otevřena Islámská univerzita emíra Abdalqádira s rozsáhlou mešitou a knihovnou, již nějaký čas řídil jako hostující profesor egyptský Muslimský bratr Muhammad al-Ghazálí.

6.4. Prosazení strany FIS a říjnové povstání

Opozicí, jenž se stala pro FLN na konci 80. let největší hrozbou, byla *Islámská fronta spásy* (*Džabhat al-inqádh al-islámí, Front islamique du salut, FIS*). Její důraz na islám začal již oblékáním (u žen zahalení, u mužů plnovous a dlouhá košile džellába), způsobem života (zákaz alkoholu a přísná morálka), myšlením a vystupováním. Aktivisté poskytovali sociální pomoc vdovám a invalidům, školní potřeby dětem, pomáhali dospělým levně zakupovat muslimské oděvy atd. Tímto způsobem se snažili svým věrným dodat pocit vzájemné důvěry

⁴⁵ Výrazem „marabut“ se v zemích Maghribu označují muži, kteří si osobují zvláštní moc léčit a řešit problémy důvěřivých spoluobčanů (samozřejmě za peníze).

⁴⁶ Kropáček, 1996, 134.

⁴⁷ Náboženské a filozofické učení, pojmenované podle náboženského reformátora Mazdaka, rozšířené ve středověkém Íránu a v některých sousedních zemích koncem 5. a v 6. století.

a solidarity a zároveň svou činností vytvořit dobrou základnu alternativní moci proti FLN, což se jim podařilo.

V říjnu 1988 došlo k vyostření nepokojů, které provázely celá 80. léta. Státisíce lidí vyšlo 5. října do ulic, přičemž o den později byl vyhlášen výjimečný stav a demonstranti museli být násilně rozháněni. Pořádek byl obnoven až 10. října. Protože již bylo jasné, že touto akcí vláda jediné strany končí, snažilo se mnoho různých hnutí dostat k moci. Tento posun se povedl právě straně FIS, která měla v tuto chvíli nejpevnější a nejširší základnu příznivců. V roce 1989 byla formálně uznána jako politická strana a již v červnu téhož roku vyhrála, po mohutných manifestacích požadujících urychlené volby a islámský stát, v místních volbách ve většině obcí. Obavy sousedních států, že si povolením islámské strany Alžírsko zahrává s ohněm, se potvrdily. Zděšení z nástupu islámského režimu v srdci Maghribu ale netrvalo dlouho. Již v roce 1992 bylo zrušeno druhé kolo voleb, do kterých strana FIS kandidovala, tehdejší prezident Šadlí Bendžedíd oznámil svou abdikaci, moci se ujala armáda a strana FIS byla rozpuštěna spolu s téměř polovinou komunálních rad ovládaných islamisty. Tento čin však vedl, na straně islámských opozičních stran, ke zformování extremistických *Islámských ozbrojených skupin* (GIA), které rozpoutaly v zemi teror. Násilí v zemi trvalo po celá 90. léta a ještě dnes zde není zcela bezpečno.

7. PÁKISTÁN

7.1. Charakter země

Pákistán vznikl v roce 1947 jako ideologicky pojatý islámský stát pro indické muslimy. Poprvé v islámských dějinách byl nyní založen stát, jehož národní identita se zakládala na příslušnosti k islámskému společenství.⁴⁸ Bylo však zapotřebí vytvoření ústavy, která by jasně vymezovala islámský charakter nově vytvořeného národa a státu. Do boje za ni se v roce 1948 pustil Abú-l-A'lá Mawdúdí, zakladatel Islámského společenství (*Džamáat-e islámí*). Ústava byla konečně dokončena v roce 1956, přičemž stát vymezovala jako místo demokracie a spravedlnosti, kde budou muslimové moci žít jednotlivě i kolektivně v souladu s učením a požadavky islámu, vyloženými v Koránu a *sunne*⁴⁹.

Mezi lety 1958 a 1969 ovládal Pákistán autoritářský režim. Vedl jej Muhammad Ajjúb Chán, který také převzal předsednictví *Muslimské ligy*⁵⁰ v roce 1963. Tato tradiční organizace byla mimo jiné určena k tomu, aby garantovala politickou jednotu Pákistánu prostřednictvím nadřazené národní kultury založené pouze na islámu, nikoli na základě etnických poměrů.

Etnická různorodost obyvatelstva (ve východní části země stále žili hinduisté) a jejich vzájemné spory však nabývaly stále větších rozměrů. Tato nezadržitelná situace vedla v roce 1971 až k občanské válce, která vyústila v odtržení bengálského státu Bangladéš, přičemž 26. března 1972 byla vyhlášena jeho nezávislost (již podruhé, poprvé byla vyhlášena 25. března 1971).

7.2. Diktatura Zijáula Haka

Po nepokojích v souvislosti s obviněními proti *Pákistánské lidové straně* Zulfikára Alího Bhutta, tehdejšího prezidenta, ze zmanipulování volebních hlasů v roce 1977, se uskutečnil vojenský převrat Zijáula Haka. Ten vedl k likvidaci demokratického života, který prosazoval Bhutto, na více než 10 let.

Spolu se Zijáovým nástupem na prezidentské křeslo se do země vrátil program islamizace země. Základním ideologickým kamenem jeho jedenáctiletého diktátorského režimu se stala šarí'a (byl zaveden islámský trestní zákoník včetně tělesných trestů jako utínání končetin za krádež, kamenování cizoložných žen, bičování za pití alkoholu apod.). Mezi další opatření patřila také islamizace výuky a všech aspektů ekonomiky, což Zijáovi poskytovalo lepší kontrolu nad situací v zemi.

⁴⁸ Schulze, 2007, 154.

⁴⁹ Slovo znamená doslovně „cesta“ nebo „zvyk“. Sunna tvoří jeden z pramenů islámského práva.

⁵⁰ Původně Celoidická muslimská liga. Politická strana v Britské Indii, která byla založena v Dháce roku 1906 a která se zásadním způsobem zasloužila o vznik Pákistánu coby muslimského státu Indického subkontinentu.

Roku 1980 byly ustaveny mechanismy k povinnému výběru a distribuci *zakátu*⁵¹. Ve většině současných muslimských států bylo poskytování almužny soukromou záležitostí. Zijául z ní ale vytvořil záležitost celostátní, když odebíral zakát z bankovních účtů střední a vyšší městské třídy (ti jediní vlastnili bankovní účty) každý rok během měsíce ramadánu, a to ve výši 2,5 % čistého vkladu. Životy chudých obyvatel, kterým byl zakát vždy určen, jím však zůstaly zcela nedotčeny, výnosy sloužily k financování tradičních náboženských škol, tzv. *madras*, což státu poskytovalo kontrolu nad potencionálně nebezpečnou sociální skupinou.

Vybírání zakátu se od počátku nelíbilo ší'itské minoritě (tvořila 15 až 20 % obyvatelstva), jejímž argumentem byl mimo jiné nesouhlas s vměšováním se státu do náboženských záležitostí. Po delších jednáních byli placení daně zbaveni.

Generálovu moc pomáhala upevňovat Mawdúdího Džamáat-e islámí, strana již zmíněná v kapitole 7.1., která se těšila jeho přízni, neboť se rozhodně stavěla proti jakýmkoliv liberálním tendencím. Byla také známa svým neúprosně fundamentalistickým programem. Podle něj znamenala demokracie jen přesné dodržování ducha a litery šarí'yy, což ale mělo k demokracii, jak si ji představovala liberální opozice, velmi daleko. Opětovnou cestu k ní otevřela až Zijául Hakova smrt při letecké havárii v roce 1988 (dodnes se spekuluje jestli šlo pouze o nehodu, nebo cizí záměr).

Díky Mawdúdího straně přicházela podpora generálovy vlády především ze zbožné střední třídy, která odhadovala, že její největší zájem leží v podpoře hnutí. Díky ní se generál držel u moci celých jedenáct let, nejdéle ze všech dosavadních režimů. Méně úspěšný byl u studentů, kteří se ale navzdory svému občasnému násilnému vzplanutí nikdy nestali opravdovou politickou hrozbou.

7.3. Radikální tenze v 80. letech

Rok 1983 se stal pro Pákistán krizovým. Obyvatelé země dávali, prostřednictvím demonstrací a stávek, najevo svou nespokojenost s vojenským režimem. Úřady se snažily potlačit nepokoje násilným způsobem. Demonstranti byli pronásledováni, téměř všichni vůdci opozičních politických organizací byli vězněni, probíhala střelba do shromážděných zástupů apod. Násilí ze strany úřadů však vyvolalo pouze větší odpor, který vyvrcholil 14. srpna téhož roku. V tento den, kdy se konalo 36. výročí nezávislosti Pákistánu, vyhlásilo Hnutí za obnovu demokracie celostátní „kampaň občanské neposlušnosti“. Ve městech vyšly do ulic statisíce

⁵¹ Náboženská daň, jeden z pěti pilířů islámu.

lidí, kteří požadovali ukončení vojenského režimu a vypsání parlamentních voleb⁵², jejichž uspořádání Zijául sliboval již v roce 1979. Demonstranti se v tomto případě již nespokojili pouze se samotnými protesty, ale sahali k násilnějším způsobům boje. Zapalovali autobusy, vládní budovy a veřejná zařízení. Jakákoliv drastická opatření vlády se v tomto případě již mýjela účinkem, neboť čím horší situace byla, tím větší byla touha v boji vytrvat.

Od poloviny 80. let se v kruzích příznivců Mawdúdího hnutí začaly objevovat rozdílné tenze mezi těmi, kteří se báli ztráty autonomie strany Džamáat-e islámí a těmi, kteří preferovali pokračující spolupráci se Zijáem. Strana už v tuto chvíli musela soutěžit o moc se stranami spojenými s 'ulamá', vedoucími madras, kteří neváhali využít vzrůstající prestiže těchto škol a získávat si tak přívržence z řad svých absolventů. Nejvíce nervózní frakce islámské inteligence, Mawdúdího studenti patřící k Asociaci islámských studentů, kteří byli ochromeni dilematem, kterým směrem se dále ubírat, se stávali více a více radikálními. Po dvou letech strávených po Zijáulově boku se začali dožadovat vzdálení od režimu. Jejich záměr se jim v roce 1985 konečně podařil, neboť generál, stále pod tlakem veřejnosti, vyhlásil nový politický systém.

7.4. Konec diktátorovy vlády

V prosinci téhož roku Zijául konečně uspořádal volby, pouze však omezené, neboť stále nebyly povoleny politické strany. Přesto byla ustavena nová vláda, jejíž předseda Muhammad Chán Džunédžo ale nemohl o ničem samostatně rozhodovat a na většinu otázek tak odpovídal slovem „nevím“. Tím si brzy vysloužil přezdívku Džónadžáne (ten, kdo neví)⁵³. Zijául se mezitím stále snažil o prosazení islamizační kampaně, kterou v roce 1987 podpořil vypracováním dodatku obnovené ústavy z roku 1973. Ten zajišťoval, aby všechny dosavadní i nově schvalované zákony mohly být vetovány Nejvyšším islámským soudem, pokud by odporovaly zásadám islámu. Svou kampaň poté završil v roce 1988, kdy svým výnosem ukončil činnost Džunédžovy vlády, údajně proto, aby zachránil ekonomiku před úpadkem a zavedl přísnější islámskou vládu. Pravým důvodem však byly tzv. „ženevské dohody“ o urovnání situace kolem Afghánistánu, které ministr zahraničí podepsal a sám Džunédžo podporoval. Zijául se však stavěl proti uzavření jakýchkoliv dohod. Dne 9. června 1988 jmenoval novou vládu, jejímž předsedou ustanovil sám sebe. Vláda Spojených států, která podepsala ženevské dohody jako ručitelka však projevila nespokojenost s jeho svévolným počínáním, a pohrozila mu přerušением celého programu americké pomoci Pákistánu, pokud

⁵² Kromě Džamáat-e islámí byla činnost všech politických stran v roce 1977 zakázána. Ty, které stačily do roku 1979 požádat o registraci, byly poté tolerovány, ale nesměly vyvíjet veřejnou politickou činnost.

⁵³ Jan Marek, *Pákistán*, 132.

brzy neuspořádá demokratické volby. Zijául pod tímto tlakem slíbil, že 16. listopadu 1988 se volby uskuteční, a aby umožnil volební kampaň, zrušil požadavek povinné registrace politických stran. Jejich konání se však již nedožil, neboť, jak je již zmíněno výše, zemřel při letecké havárii.

Po Zijául Hakově smrti vyhrála ve volbách opět Pákistánská lidová strana, původně vedená Zulfikárem Bhuttem, nyní jeho dcerou Bénazír Bhuttovou, která se tak stala první předsedkyní vlády v muslimské zemi a současně nejmladší premiérkou na světě.

Zijáův režim byl ze strany Západu kritizován i podporován. Jako hlavní opora afghánských *mudžáhidů*⁵⁴ dostával značnou vojenskou pomoc z USA, které v něm viděly hráz proti komunistické expanzi i přijatelnější islámskou alternativu oproti nepřátelskému chomejnismu.⁵⁵

Pákistánci i přes většinový nesouhlas s drsnými opatřeními vynucovanými za Zijául Haka, v nichž viděli spíše záminku k udržení moci vojáků a velkostatkářů než upřímnou péči o náboženství, stále nazývají svou zemi islámskou republikou. Také Ústava z roku 1973 vyhlásila islám výslovně za státní náboženství, zároveň však zaručuje svobodu vyznání.

Země zůstává do dneška rozervána bojem mezi prozápadním vládním establishmentem a ulicí ovládanou radikálními fanatickými islamisty.

⁵⁴ Mudžáhid, „ten, kdo o něco usiluje“, je muslim angažovaný a bojující v ideologickém i fyzickém boji - džihádu.

⁵⁵ Kropáček, 1996, 213.

8. ÍRÁN

8.1. Charakter země

Již v roce 1501 byla v zemi jako státní náboženství uznána ší'ita a od té doby ovlivňovala politiku země, což demonstrovali její 'ulamá' v letech 1891-1892, když panovník udělil britské společnosti monopol na tabákové výrobky. Nejvyšší představitel duchovních vydal tehdy fetvu, která zakazovala věřícím kouřit. Monopol musel být zrušen. Při jednání o ústavě v roce 1906 byla síla duchovních narušena jejich neschopností sjednotit své požadavky. Ve výsledku tak přijatý text sice ustavil imámovskou ší'itu (*ithná-^cašarija, džá^cfarovská*) jako víru, kterou je panovník povinnen prosazovat, jemu samotnému však připadly pravomoci, které by si mnozí duchovní již tehdy přáli držet ve svých rukou.

Po předchozím neúspěchu byli v podstatě odsunuti na druhou kolej poté, co v roce 1925 pomohli plukovníku Rezá Chánovi sesadit qádžárovskou dynastii a ujmout se šáhovské moci. Rezá se totiž, stejně jako Atatürk v sousedním Turecku, vydal cestou sekularizace a evropeizace, jen o něco mírnějším způsobem. Tato cesta zahrnovala mimo jiné zákaz zahalování žen a všem sebetrýznění při každoročních pašijových vzpomínkách mučednické smrti Husajna. Navíc volby do parlamentu byly uzpůsobovány tak, aby nebyli voleni duchovní.

Rezův syn Muhammad, který vládl v letech 1941-1979, zpočátku zvolil k duchovním vřelejší přístup než jeho otec, snažil si je naklonit některými ústupky. Znovu byly obnoveny pašijové hry (*ta^czije*) a povoleny pouti do Mekky. Mladý šáh sám navštívil ší'itské svatyně v Qomu, Mešhedu a Kerbelá a vykonal *hadždž*⁵⁶. Některým duchovním však tyto ústupky nestačily a požadovali zvýšení podílu na veřejném životě spolu s omezením šáhových pravomocí. Také vyjadřovali svou nespokojenost s agrární reformou a volebním právem pro ženy, projektovanými jako součást šáhovy „bílé revoluce“. Všechny tyto problémy vedly v letech 1962-63 k roztržce, jejímž nejvýraznějším účastníkem se stal Chomejní, duchovní z Qomu, který šáha napadl ze všech nejostřeji. Za svůj postoj si vysloužil nejprve zatčení, po němž byl v roce 1964 vypovězen ze země. Nejdříve pobýval rok v Turecku, poté přesídlil do iráckého Nedžefu, svatého města, kde se při hrobě Alího ustavilo významné ší'itské teologické učení.

⁵⁶ Pout' do Mekky, jeden z pěti pilířů islámu.

8.2. Osoba ájatolláha Chomejního a íránská revoluce

V době svého odchodu ze země, v 62 letech, měl za sebou Chomejní již poměrně velkou část života, ale také rozsáhlé dílo. Velmi dobrému ohlasu se těšily jeho přednášky. Psal také básně a mystické texty, větší pozornost jim ale byla věnována až po jeho smrti.

Ve své činnosti směle pokračoval i v exilu, zabýval se především otázkou práva. Vydal tiskem své přednášky, shrnuté v knize s názvem *Velájat-e faqíh. Hokúmat-e islámí*. Jejím obsahem byla Chomejního představa o tom, jak má být politická moc podrobena islámským normám, jejichž jedinými povolenými vykladači jsou islámští právníci, *faqíhové*.

V roce 1979 hrál velmi důležitou roli při revoluci, která ukončila více jak 2500 let (v roce 1971 šáh okázale oslavoval toto výročí) trvající monarchistickou vládu. Celá sedmdesátá léta byla doprovázena stoupajícím odporem proti šáhovu režimu, který pohoršoval íránskou populaci svou tendencí k amerikanizaci způsobu života a také policejním útlakem. Mezi lety 1977-78 se však zvýšil počet revolučních vystoupení. Účastnili se jich studenti, intelektuálové, obchodníci i městská chudina. V mešitách se přehrávaly kazety s Chomejního útočnými projevy. Šáh byl označován sugestivními metaforami jako *Jazíd* (podle umajjovského chalífy odpovědného za zabití svatého mučedníka Husajna) nebo *Tághút* (podle koránského označení satanského démona).⁵⁷ Přibývalo protestních pochodů, kterých se účastnily miliony lidí, požadavek svržení monarchie spojil na čas všechny revoluční proudy. Nepokoje v konečné fázi nabyly takové intenzity, že na sebe kapitulace šáhových vojáků nenechala dlouho čekat. Stalo se tak 11. února 1979, přičemž šáh, který byl nucen odejít do exilu, tak učinil již 16. ledna.

8.3. Vláda Chomejního

Chomejní spatřoval v revoluci neuvěřitelnou příležitost k zahájení opětovné islamizace země. Jakmile to bylo možné, vrátil se do Teheránu (1. února 1979) a zahájil rychlou přeměnu státu na islámskou republiku, pro kterou v referendu hlasovalo více než 98 % hlasů. Do chystané ústavy se Chomejní snažil prosadit svou myšlenku *velájat-e faqíh*, což ovšem vůbec nebyl jednoduchý krok. Přestože se proti této nové koncepci stavěli i někteří umírnění duchovní jako ájatolláh Šarí'atmadarí, byla ústava schválena. Chomejní zaujal funkci vůdce (*Rahbar*), spojující roli hlavy státu (nad prezidentem) a nejvyššího soudce. Také byla kromě voleného parlamentu zřízena ještě Rada poručníků, sestávající ze šesti faqíhů a šesti dalších právních specialistů, kteří kontrolovali, zda jsou schvalované zákony v souladu s islámskými

⁵⁷ Kropáček, 1996, 188.

zásadami. Požadavek souladu se zásadami islámu se podle ústavy promítá také do všech možných oblastí života, občanské, hospodářské, trestní apod.

Co se týče té občanské, byl v zemi prosazen přísný životní styl. Podobně jako v Libyi a jiných zemích byl zakázán alkohol, hazardní hry, noční kluby, prostituce a drogy, navíc však také společné koupání, veřejné provozování hudby a tance a později i příjem cizích televizních satelitních programů.

V hospodářském životě byla postupně přijata některá populistická a radikální opatření v souladu s Chomejního tezí prospět poníženým (koránský výraz *mustaʿafín*, persky *mostaʿafín*) a v duchu teorie zvláštní islámské ekonomie, zvláště podle prací ájatolláha Tálegháního a popraveného iráckého šíʿitského myslitele Muhammada Báqira as-Sadra. Již v červnu 1979 bylo znárodněno 27 bank a pojišťoven, v červenci některé závody klíčových odvětví, aby se snížila koncentrace bohatství. V roce 1983 pak bylo zavedeno bezúrokové bankovníctví, nahrazující pevnou úrokovou sazbu proměnlivými podíly na zisku nebo ztrátách z podnikání. Fond pro *mostaʿafín* převzal do správy majetek zabavený šáhově rodině, emigrantům, popraveným a činitelům bývalého režimu (*tághúti*).

Mezi lety 1980-83 probíhala také islamizace vysokých škol. Byly sepsány nové osnovy a učebnice a všichni učitelé se sklonem k jakékoliv evropské ideologii propuštění. Na nižších stupních škol byly zavedeny samostatné třídy pro dívky i pro chlapce.

8.4. Válka s Irákem a smrt Chomejního

V letech 1980-1988 vedl Írán válku s Irákem. Po celou dobu se země vzájemně obviňovaly z jejího rozpoutání a také z kacířství. Íránci považovali režim v Bagdádu za neznabožský, což demonstrovaly nasazené jednotky i oddíly dobrovolníků (*basídž*) hojným užíváním islámských symbolů a pojmenováváním vojenských akcí podle významných islámských míst, osob nebo pojmů. Osm let strávených bojem se nakonec ukázalo zbytečných, neboť ani jeden z obou států nedosáhl svého cíle. Válka skončila přijetím rezoluce OSN o zastavení palby.

Nejen válka, ale i hospodářské nezdary a sílící domácí kritiky negativně ovlivnily Chomejního jednání. Pouhé čtyři měsíce před svou smrtí v červnu 1989, v ovzduší rozčarování a ztráty iluzí, vydal osudnou fetvu, kterou odsoudil k smrti Salmana Rushdieho za rouhačské *Satanské verše*. Fetva na jedné straně roznítala davové emoce doma a v celém muslimském světě a v očích milionů oživila obraz Íránu jako neochvějného strážce věci islámu, na druhé straně dramaticky zhoršila jeho vztahy se západním světem.⁵⁸

⁵⁸ Kropáček, 1996, 190.

Nástupcem Chomejního byl určen již v roce 1985 jeho žák, ájatolláh Montazerí. Protože však ve svém projevu při oslavách 10. výročí pádu monarchie (pouhé dva dny před smrtonosnou fetvou) ostře kritizoval nedostatky v zemi, když prohlásil, že cílů revoluce nebylo dosaženo, a požadoval více demokracie, byl svého úřadu zbaven. Země se poté, co byl zvolen °Alí Chameneí jako nový duchovní Rahbar a °Alí Rafsandžání prezidentem, vydala spíše pragmatickým směrem. Pragmatický reformní směr byl poté spojen především s vládou Muhammada Chátamího (1997-2005). Jeho nástupce, Mahmúd Ahmadínežád vrátil Írán do silně, až fanaticky konzervativních kolejí.

9. SAÚDSKÁ ARÁBIE

9.1. Charakter země

Saúdská Arábie bývá běžně označována za nejstarší fundamentalistický stát. Jeho základy položilo v 18. století spojenectví mezi reformním, puritánským hnutím, které založil Muhammad ibn Abdalwahráb a vojenskou mocí beduínského emírského rodu Sa'úd. Bylo také potvrzováno po řadu pokolení vzájemnými sňatky mezi potomky a dnešní saúdskou vlajkou (na zelené barvě islámu je kaligrafický text *šahády*⁵⁹ podtrhující roli wahhábovského učení a pod ní šavle, symbol kmenové a světské moci saúdské rodiny).

Stát, jak je znám dnes, vytvořil až v roce 1932 Abdal'azíz ibn Sa'úd, když spojil své državy Nedžd a Hidžáz do jediného celku s názvem Saúdská Arábie. Země měla již ve 20. letech velký ropný potenciál. Když Velká Británie nevyužila ropnou koncesi, poskytl král ibn Sa'úd výhradní těžební práva USA, což vedlo k objevení největších světových ropných polí. Do té doby nežilo v zemi více než 50 nemuslimských obyvatel. Příjezdem amerických prospektorských týmů, které se začaly pohybovat v oblastech, v nichž předtím cizince nikdy nikdo neviděl, začala nová epocha země.⁶⁰

Saúdská Arábie se vyznačuje svou jedinečností v mnoha ohledech. Díky ropnému bohatství a provizím ze zahraničního obchodu si královská rodina stále pevně udržuje svou moc. Její hrabivost sice pobuřuje obyvatelstvo, zároveň jí však vysoké jmění umožňuje si tyto nesouhlasné hlasy kupovat. Navíc zisky z ropy dávají královské rodině „vládnoucí právo“, neboť díky nim jsou zdravotní péče a vzdělání bezplatné, potraviny, voda a energie dotované, nevybírají se daně a vojenská služba není povinná. Pokud se tedy někdo snaží podkopat islámskou legitimitu, která je pro vládu Sa'údů ústředním pojmem, královská rodina udělá vše pro to, aby se s ním vypořádala.

Vlastní také všechny hlavní saúdské deníky a čtyři z pěti nejoblíbenějších arabských satelitních kanálů. Jednu z mála výjimek představuje katarský kanál *al-Džazíra*, jenž bývá často kritizován z podpory terorismu, hlavně proto, že vysílá nahrávky, které pořizují přímo teroristé a ostatní militantní organizace.

Stát se řídí Koránem jako ústavou a šari'atským právem, které wahhábovští 'ulamá' vykládají podle hanbalovské školy. Islámské právní a morální principy se uplatňují v sociální politice i peněžnictví. Saúdstí státní příslušníci a firmy platí z ročních kapitálových přírůstků zakát (2,5 %), který se rozděluje sociálně potřebným.

⁵⁹ Šaháda neboli „vyznání víry“ je jeden z pěti pilířů islámu. Podle islámské právní vědy se každý, kdo ji pronese, formálně stává muslimem.

⁶⁰ Ondřej Beránek, *Saúdská Arábie mezi tradicemi a moderností*, 66.

Saúdské Arábii je často vytýkáno porušování lidských práv, především vykonávání mrzačících trestů za krádež. Saúdské úřady však argumentují nižší kriminalitou v zemi. Velkým problémem je také postavení žen v zemi. Od 60. let naštěstí dochází k postupnému zlepšení. Rozšířilo se vzdělávání dívek na oddělených školách, vznikly zvláštní banky pro ženy a několik textilních provozů, kam muži nemají přístup apod. Nezměnil se však důraz na náležité zahalení, na které na veřejnosti dohlíží náboženská policie (lidově *mutaw^ʿa*) a navíc zůstává Saúdská Arábie jedinou zemí světa, kde ženy nesmějí řídit auta. Vážná výtku se také týká nedostatku náboženské svobody, neboť v zemi není dovolena žádná jiná bohoslužba než islámská (přitom je silně omezen i ší'itský kult a vzdělávání). Nesmějí se stavět kostely, ani prodávat kříže nebo Bible. V muslimském světě jsou taková opatření ojedinělá.

9.2. Opozice proti královskému režimu

Zatímco v 60. letech se opozice proti královskému režimu vyznačovala svým zaměřením na sekulární ideologie (marxismus, nacionalismus apod.), v 70. letech se začínala pomalu proměňovat. Velký příliv novot, pracovníků z jiných zemí a rozmařilý život členů vládnoucího rodu měl za následek přibývání islámských radikálů, kteří s tímto stavem nesouhlasili. Nezanedbatelný byl vliv egyptských Muslimských bratří, kteří přišli z Egypta a našli v Saúdské Arábii azyl. Roku 1961 dokonce založili Islámskou univerzitu v Medíně, když přesvědčili krále, že egyptský vůdce Násir zneužívá tamní univerzitu al-Azhar.

Nová generace ichwánů

Na scéně se objevila nová generace ichwánů, někdy přímo synů těch, kteří byli potlačeni v letech 1929-30. Jejich řady tvořili především chudší příslušníci beduínských kmenů, studenti bohosloví a drobní obchodníci. Dne 20. listopadu 1979, v první den nového islámského století (*1. muharram 1400*), skupina asi 400 ozbrojených ichwánů obsadila Velkou mešitu v Mekce ve snaze svrhnout monarchii, protože islám prý neuznává krále ani dynastie, pouze voleného vůdce.⁶¹ Vedl je Džuhajmán al-^ʿUtajbí, student univerzity v Medíně, který byl také aktivním kazatelem, který odsuzoval vládnoucí rodinu za její zkorumpovanost i vztahy se „západními nevěřícími“. Požadoval vyčištění posvátné saúdské půdy od všech cizinců a západních novot, zrušení monarchie, ustavení islámského státu a také okamžité přerušování dodávek ropy Spojeným státům.⁶² Obsazení mešity trvalo tři týdny.

⁶¹ Kropáček, 1996, 155.

⁶² Beránek, 2007, 83.

Tehdejší král Chálid musel požádat 'ulamá' o vydání fetvy, umožňující vstup ozbrojených sil (včetně francouzských protiteroristických odborníků) na nejposvátnější místo islámu. Džuhajmán byl spolu s asi šesti desítkami dalších mužů, kteří králův zásah přežili, vzápětí veřejně popraven. Džuhajmánův odkaz je dodnes uchováván v některých islamistických kroužcích a jeho ideologie dává čas od času vzniknout podobným hnutím.⁶³ Po incidentu v Mekce se začala, ze strachu z opakování podobných vzpour, zavádět extrémně přísná a nesmyslná pravidla jako zavírání obchodů během pěti denních modliteb a zákaz hudby v saúdských médiích. Příslušníkům náboženské policie byla dokonce udělena větší pravomoc zasahovat do soukromých životů obyvatel.

Saúdští ší'ité

Další významnou opoziční skupinu tvořili saúdští ší'ité při Zálivu (okolo 5-10 %). V roce 1926 jim byly zakázány jejich náboženské zvyklosti a ničeny jejich svatyně poté, co odmítli požadavek duchovních přestoupit na „islám“. Dodnes jsou v zemi považováni za polyteisty a nevěřící, saúdští salafisté jim dokonce připisují nižší postavení, než jaké mají „lidé knihy“ (*ahl al-kitáb*), křesťané a židé. Napětí, které vůči této menšině v zemi panovalo, zesílilo po vítězství revoluce v Íránu a krátce po incidentu v Mekce vyvrcholilo krvavými srážkami ve východoarabském ropném kraji el-Hasá. Saúdští ší'ité zde pořádali rozsáhlé stávky a demonstrace na oslavu prvního výročí návratu ájatolláha Chomejního do Teheránu. Jejich tehdejší postoj k saúdské vládě byl nekompromisní, považovali ji za nezákonnou, o čemž svědčilo i jedno z provolávaných hesel: „*Já Chálid šíl ídak, kull aš-ša'b má juridak*“ (Chálide, ruce pryč od vlády, lidé tě nechtějí!)⁶⁴. Krátce po povstání vůdce saúdských ší'itů uprchl do Teheránu, kde se, spolu se svou Organizací islámské revoluce (*Munazzamat ath-thawra 'l-islámíja*) zapojil do mediální kampaně proti saúdské monarchii. Podařilo se mu „přemluvit“ saúdskou ší'itskou komunitu k revolučnímu aktivismu a sociálnímu protestu, za což bylo na počátku 80. let mnoho členů strany zatčeno, včetně ženských aktivistek. Většina z nich ale byla záhy propuštěna (v roce 1984) na základě všeobecné amnestie vyhlášené králem Fahdem. Na konci 80. let došlo v Organizaci islámské revoluce k vnitřnímu rozkolu a následnému rozdělení na dvě frakce. První se vzdala radikálních názorů a přijala mnohem umírněnější tón, když si vůdci organizace uvědomili, že íránská revoluční cesta v jejich případě není možná. Z druhé části organizace se však vytvořila nová ší'itská organizace *Hizballáh al-Hidžáz* (Hidžázský hizballáh), která se přihlásila k útokům po masakru íránských poutníků v Mekce v roce 1987, kdy došlo k menším výbuchům

⁶³ Beránek, 2007, 85.

⁶⁴ Beránek, 2007, 141.

na ropných zařízeních ve Východní provincii. Organizace poté zřejmě pokračovala s pomocí Íránu v dalších násilných akcích.

Saúdská Arábie se vytrvale snaží uchovat své konzervativní pojetí islámské monarchie, přitom si však uchovává i velmi dobré vztahy se Spojenými státy.

10. TURECKO

10.1. Charakter země

Turci, kteří byli po staletí největší vojenskou silou islámu a jak v očích Evropy tak i z pohledu vlastní mocenské elity hráli úlohu strážce ortodoxie, po porážce v první světové válce nastoupili cestu, která se velmi odklonila od staletých tradic a od počátku vzbuzovala v islámském světě rozrušení, ostré kritiky a výčitky, ale na druhé straně i vážné úvahy, zda nejde o nejrozumnější přístup k modernímu světu, o vzor hodný následování.⁶⁵ Turecká republika, prohlášená národním shromážděním dne 29. října 1923, se vydala, pod vládou zvoleného prezidenta Mustafy Kemala Atatürka⁶⁶, cestou sekularizace.

Hlavním cílem jeho reformy bylo vytlačení islámu do soukromého života. Hned v roce 1924 došlo ke zrušení nejprestižnější muslimské instituce – chalífátu, ale na každodenní praxi mělo snad ještě hlubší dopad zrušení muslimských škol, šari'atských soudů a ministerstva pro náboženské právo a nadace.⁶⁷ Téhož roku bylo zavedeno také občanské, trestní a obchodní právo sepsané v zákonících podle evropských vzorů a nakonec i právo rodinné podle švýcarského kodexu. V roce 1928 byla z ústavy vypuštěna klauzule o islámu jako státním náboženství. Úřady rovněž zakázaly používání náboženských titulů, například *haci* pro účastníky poutě do Mekky nebo *molla* pro znalce islámského práva. Bylo zakázáno nošení typických muslimských oděvů (mužský fez či ženské zahalení), povoleno bylo pouze evropské oblečení. Jako výraz evropeizace byl místo islámského letopočtu zaveden gregoriánský kalendář a turečtina odložila arabské písmo, přičemž se od roku 1928 píše latinkou. Atatürk v tom však viděl také možnost znemožnit do budoucna přístup k náboženské literatuře každému, kdo neovládal arabské písmo. Nový školský řád zrušil náboženské školy, takže se dvě desetiletí do roku 1949, kdy se moci ujali demokraté, islámu nikde oficiálně nevyučovalo.

Turecká republika se hlásila k laicismu (*laiklik*), který se stal v roce 1937 ústavním principem. Nový laický nacionalistický režim vnímal mystická bratrstva jako ztělesnění tmářství. Již v roce 1923 se Kemal Atatürk vyjádřil, že Turecká republika nemůže být krajinou šejků, dervišů a členů bratrstev. Z toho důvodu byly zakázány súfijské řády (*tarikat*) a spolu s nimi také řádové domy (*tekke*) a hrobky (*türbe*), které sloužily jako modlitební místa.

⁶⁵ Kropáček, 1996, 178.

⁶⁶ Jméno Atatürk, které v překladu znamená „Otec všech Turků“, dostal z rozhodnutí parlamentu.

⁶⁷ Pirický, Gabriel, *Islám v Turecku: Fethullah Güllen a Nurcuovia*, 41.

10.2. Opětovný návrat islámu

Islám si začal pomalu hledat cestu zpět do země již v 50. letech, kdy Demokratická strana, která v roce 1950 vyhrála volby, poskytla věřícím muslimům širší prostor pro vyjádření jejich náboženské identity, neboť si uvědomila, že tato malá gesta mohou nabývat výrazného účinku při dalších volbách. Rozvoj zaznamenalo vyučování náboženství, rozebíhla se řádná výchova duchovenstva na čtyřletých školách pro imámy a kazatele (tzv. školy *imam-hatip*), kombinující učivo gymnázií s odbornou islámskou tematikou. Budovaly se nové mešity a také došlo k faktické legitimizaci formálně stále zakázaných mystických řádů a náboženských bratrstev. Demokrati však na druhé straně neváhali zakročit proti extremistickému řádu *Tidžáníja*, který bural a poškozoval sochy zakladatele republiky v tureckých městech.

Návrat islámu do veřejného života se projevuje v několika směrech: na politické scéně, v působení řádů a v některých prvcích životního stylu.

Prosazování islamizace na politické scéně

Zatímco v 50. letech existovala za éry demokratů jen jediná strana, ve které věřící viděli svého reprezentanta, v 60. a dále 70. letech se náboženské spektrum orientovalo nejen na jednu politickou stranu, nýbrž za každou politickou stranou stála v pozadí nějaká náboženská skupina. Za stranou *Adalet Partisi* (Strana spravedlnosti, AP) súfijský řád *nurcu* („žáci světla“), za *Milli Selamet Partisi* (Strana národní záchrany Necmettina Erbakana, MSP) část řádu *naqšbandija* a za extrémně nacionalistickou *Milliyetçi Hareket Partisi* (Strana národní akcie, MHP) část řádu *süleymanců*. Strana Necmettina Erbakana si po nařízeném rozpuštění změnila jméno na Stranu prosperity (*Refah Partisi*, RP). Inženýr Erbakan, který byl od roku 1974 vicepremiérem, byl po převratu v roce 1980 souzen vojenským soudem za protiústavní pokusy ustavit v Turecku islámský režim. Přesto strana *Refah Partisi* v 90. letech rychle sílila, dosáhla dokonce úspěchu v komunálních volbách v roce 1994, přičemž o rok později volby dokonce vyhrála. O čtyři roky později však byla zakázána. Tento „rozsudek“ byl podpořen i výrokem Evropského soudu pro lidská práva v roce 2003. Na Erbakanovy ideje navazuje hnutí nazvané podle jeho díla Národní postoj (*Mili Görüş*), fungující v kruzích turecké diaspory v Německu a jinde v Evropě.

Od začátku 80. let umožňoval islamizaci především premiér Turgut Özal svým prosazováním nového trendu v podobě návratu k náboženské svobodě. Dle jeho názoru se vláda většiny měla ztotožnit s identitou většiny, tedy muslimů. Özal měl podporu i v tehdejší prezidentovi Kenanu Evrenovi, který prosadil povinnou výuku náboženství, zdůvodňující tím, že žádný národ nemůže existovat bez náboženství. Tato strategie byla

zaměřena primárně proti turecké levici, neboť ještě v sedmdesátých letech to byla právě sociální demokracie, a ne islám, která představovala nejsilnější myšlenkový a ideologický proud.⁶⁸ Özal se primárně snažil o postupné začlenění islámu do konceptu tureckého nacionalismu. Výrazně se tedy angažoval v prosazování myšlenek turecko-islámské syntézy, kterou za jeho vlády prosazovaly také všechny společensky důležité okruhy v Turecku. Jedním z cílů bylo pozastavení vzestupu radikálních nacionalistů (zvaných *ülküçü* nebo *turanci*) po roce 1980 a jejich opětovné přivedení od fašizujících tendencí k islámu. Turecko-islámská syntéza v premiérově vládnoucí straně ANAP (*Anavatan Partisi*, Vlastenecká strana) pak dosáhla svého vrcholu ve jmenování věřících osob do řad soudců ústavního soudu a do pozic v nejvýznamnějších státních institucích. Počátky této syntézy však můžeme najít již v 70. letech, kdy souvisela především s organizací pravicových intelektuálů *Aydınlar Ocağı* (Klub intelektuálů), která vznikla jako protipól k levicové republikánsky orientované organizaci *Türk Ocakları* (Turecké kluby). Aydınlar Ocağı byl přesvědčený, že růst společenského napětí v šedesátých a sedmdesátých letech zapříčinilo zanedbávání vlastní kultury a náboženství.⁶⁹

Islám (v Turecku fungovala sunnitská forma) se stal za vlády Özala státním náboženstvím, přičemž se již od sedmdesátých let rozvíjel také díky *Diyanetu*. Přestože tento, původně úřad pro kontrolu islámských aktivit, musí dodnes dodržovat laický charakter, přeměnil se postupem času na vlivnou organizaci, podporující islámskou víru.

Súfijské řády

Přestože je činnost súfijských řádů v zemi stále zakázána, stále zde působí a činně se zapojují do „boje“ o obrodu islámu. Ze starých řádů jsou nejznámější *mevlevi*, *bektášija* a *naqšbandija*.

Naqšbandija (turecky *nakşibendi*) se původně zrodila v Uzbekistánu. Její činnost se trochu odlišovala od ostatních, neboť po Atatürkově zákazu súfijských řádů se úspěšně přizpůsobila novým podmínkám. Přestože byla strůjcem početných násilných vystoupení proti státu, nesečkala se z jeho strany s tak výrazným odporem. Zároveň totiž neodmítala turecký nacionalismus a panturkismus, ale hlavně nereprezentovala islám jako ideologii, která by s ním byla kompatibilní. Stala se dokonce součástí establishmentu, neboť její příslušníci seděli i ve vládním kabinetě. Premiér Özal k ní pravděpodobně také patřil.

⁶⁸ Pirický, 2004, 52.

⁶⁹ Pirický, 2004, 54.

Vedle historických řádů vznikaly, i přes zákaz, nové. Bediüzzaman⁷⁰ Said Nursi, uctíváný dnes jako světec, založil řád *nurcu* („žáci světla“), který bojoval proti laicismu. On sám považoval islám za nadřazený podle něj „rasistickému nacionalismu“. Strana se paradoxně začala více angažovat až po Nursiho smrti, ve zradikalizovaných poměrech 70. let. V té době množství nurcuovských skupin podporovalo Süleymana Demirela. V 80. letech se nurcuovské hnutí rozštěpilo na tři základní skupiny. *Fethullahçılar* (přívrženci Fethullaha Gülena), *Yeni Asyacılar* (hnutí Nová Asie) a *Yeni Nesilciler* (hnutí Nová generace). Všechny skupiny si téměř v každém anatolském městě otevíraly učebny a navzájem si konkurovaly. Aby si získaly nové příznivce, vydávaly vlastní periodikum.

První jmenovaná skupina je dodnes nejznámější a zároveň nejvlivnější. Zásahu na tom má právě Fethullah Gülen, okolo nějž se skupina soustředila. Tento imám se začal pomalu zviditelňovat právě v 80. letech, ve funkci tureckého hlavního kazatele (*Türkiye Umumi Vaizi*). Bezpečnostní síly Gülena opakovaně kritizovaly a připisovaly mu, kromě jiného, snahy o znovuzavedení islámského práva, šari'yy.⁷¹ V lednu 1986 byl z tohoto důvodu již poněkolkáté nakrátko uvězněn. Nejdůležitějšími se v jeho životě ale stala až 90. léta, kdy opustil kazatelskou činnost a začal se věnovat celospolečenským úlohám. Nejpodstatnější byla jistě jeho úloha ve vzdělání, neboť začal vychovávat novou „zlatou generaci“. Gülen již ze svých cest v 60. letech věděl, že v zemi, převážně na západě, byl kladen velmi malý důraz na náboženské vzdělávání. Snažil se tento fakt změnit tím, že se zasadil o otevření mnoha nových škol, neboť lidé podle něj museli nejdříve posilnit svou víru aby mohli následně sjednotit islámský svět. Orientoval se také na vzdělávání náboženských představitelů islámu ve školách imam-hatip (zmíněné již v kapitole 10.2.) a na náboženských fakultách. Güllenova práce byla významná především tím, že jeho idea přesáhla hranice Turecka. Dnes můžeme tzv. „Gülenovy školy“ nalézt po celém světě.

⁷⁰ Tento arabský přídomek znamená, volně přeloženo, „ten, který nemá rovného“. Nursi jej paradoxně dostal za to, jak rychle zvládl sekulární vědy.

⁷¹ Pirický, 2004, 84.

11. Závěr

Cílem mé práce bylo zmapovat islámské myšlenkové proudy 70. a 80. let. Pro radikální islámská hnutí, jimiž se tato doba vyznačuje, byl charakteristický strmý vzestup v 70. letech. Tento vývoj předem určilo především dobové prostředí, které bylo již od 60. let prosyceno mnoha ideologickými vlivy (nacionalismus, liberalismus, demokratismus, socialismus apod.) přicházejícími do arabských zemí ze Západu. Dopad na arabskou společnost byl v podstatě stejný jako v jakémkoliv jiném společenství. Rozdělila se na část, která změny vnímala s povděkem a na tu, která byla vůči nim skeptická. Z této druhé skupiny se pak ve většině zemí, o kterých ve své práci píši, rekrutovaly osobnosti, které byly dostatečně silné vzít situaci do vlastních rukou a vrátit státům jejich původní islámskou identitu. V Libyi, Pákistánu, Súdánu a Alžírsku se jednalo o vojenský převrat a nastolení autoritativního režimu, někdy až diktatury. Vedle výše jmenovaných se autoritativním režimem a upevněním původní identity vyznačoval také Egypt. Ve všech případech se však snahy o opětovnou islamizaci zvrhly do krajních poloh, které se staly pro obyvatele neúnosnými, a zavadaly tak příčinu ke vzniku radikálních hnutí, která svůj nesouhlas demonstrovala mnohdy až extrémním způsobem.

Určitými výjimkami jsou Saúdská Arábie, Írán a Turecko. Saúdská Arábie je jediným monarchistickým zřízením popisovaným v této práci. Radikalismus zde spočívá ve vládě téměř nedotknutelné královské rodiny, která si svou moc dodnes udržuje především díky bohatství plynoucímu z těžby ropy a své „rozvětvenosti“. Její řešení potíží podplácením, přemrštěná opatření a neuznávání ší'itské menšiny se také setkávalo v 70. letech s nevolí ze strany utlačovaných. Jakékoliv snahy o změnu však vždy narazily na „nedobytnost“ vládnoucí rodiny. V Íránu šlo o příchod významné náboženské autority, ájatolláha Chomejního, který „využil“ svržení tehdejšího šáha a stal se vůdcem (Rahbar) íránského islámského lidu. Ačkoliv byl jeho příchod zpočátku vítaný, v průběhu let dosáhlo jeho pojetí islamizace poněkud fanatických rozměrů, což ilustruje světoznámý případ vydání fetvy na Satanské verše Salmana Rushdieho. Turecko je samo o sobě v muslimském světě jakousi raritou, neboť bylo zásluhou Atatürka již několik desetiletí sekulárně orientovanou zemí. Tendence k opětovné islamizaci se projevíly i zde, probíhaly však na rozdíl od sousedních zemí na mírnější bázi.

Zatímco v 70. letech vznikalo mnoho radikálních hnutí, 80. léta jsou charakteristická jejich pomalým ústupem, v některých případech až stagnací. Důvodem bylo především zklamání a frustrace po zmařených akcích proti režimu. Spousta radikálů sice zpočátku pokračovala

v boji, brzy však zjistila, že jim žádný uspokojivý pocit ani kýžený výsledek nepřinese. Opětovný obrat nastal až na konci 80. let a pokračoval po celá 90. léta.

Různé početné radikální tenze můžeme vidět i dnes. To, co si však v dnešní době pod radikálními hnutími představujeme, se do značné míry odlišuje od toho, co tyto skupiny představovaly v 70. a 80 letech 20.století. Nejenže přesahují hranice arabského a celého muslimského světa, také jejich „účel“ je jiný. Proč tomu tak je by však na tomto místě bylo pouhou spekulací, protože zkoumání současných radikálních tendencí nebylo cílem méj práce. Co však můžeme považovat za zásadní zlom při šíření radikálních myšlenek je posun v komunikaci od klasických audionahrávek k fenoménu dnešní doby – internetu. Je úplně běžné, že radikálové komunikují prostřednictvím sociálních sítí jako je Facebook apod. Lze se domnívat, že větší rozhled o dění ve světě, který internet nabízí, se určitou měrou podílí i na nynějších událostech, jako vynucené odstoupení prezidenta Mubáraka v Egyptě a také právě probíhající snaha o ukončení vlády diktátora Kaddáfího v Libyi. Je to reakce na neprostupnost stávajících režimů, inspirovaná vidinou demokratického fungování zemí především západního světa. Mnozí odborníci rádi hledají v současném dění paralelu s revolučním rokem 1989.

Použitá literatura

- Axworthy, Michael, *Dějiny Íránu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2009.
- Beránek, Ondřej, *Saúdská Arábie mezi tradicemi a moderností*, Praha: Volvox Globator 2007.
- Beránek, Zdeněk, *Alžírsko*, Praha: Libri 2007.
- Cvrkal, Zdeněk, *Írán*, Praha: Libri 2007.
- Fakhreddin, Azimi, *Quest for Democracy in Iran: A Century of Struggle against Authoritarian Rule*, Cambridge: Harvard University Press 2008.
- Heikal, Mohamed, *Autumn of fury*, London: André Deutsch Limited 1983.
- Horák, Slavomír, *Afghánský konflikt*, Praha: Public History 2005.
- Imám Chomejní, *Islámská vláda: Velájat-e faqih (Vláda faqíha), Islámská vláda*, Tehrán: Institut pro uspořádání a vydávání děl imáma Chomejního (Oddělení mezinárodních vztahů) 2004.
- Kepel, Gilles, *Jihad: The Trail of Political Islam*, Cambridge: Harvard University Press 2002.
- Kepel, Gilles, *Válka v srdci islámu*, Praha: Karolinum 2006.
- Korán*, přel. Ivan Hrbek, Praha: Academia 2001.
- Kropáček, Luboš, *Duchovní cesty islámu*, Praha: Vyšehrad 1993.
- Kropáček, Luboš, *Islámský fundamentalismus*, Praha: Vyšehrad 1996.
- Marek, Jan, *Pákistán*, Praha: Libri 2002.
- Mendel, Miloš, *Džihád*, Brno: Atlantis 1997.
- Milam, William B., *Bangladesh and Pakistan: Flirting with Failure in South Asia*, London: Hurst Publishers Ltd 2009.
- Müller, Zdeněk, *Islám*, Praha: NS Svoboda 1997.
- Müller, Zdeněk, *Islám a islamismus*, Praha: Academia 2010.
- Pirický, Gabriel, *Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2004.
- Pirický, Gabriel, *Turecko*, Praha: Libri 2006.
- Roy, Olivier, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, New York: Columbia University Press 2004.
- Schulze, Reinhard, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Brno: Atlantis 2007.

Užité slovníky a encyklopedie

- Pavlincová, Helena a kol., *Judaismus, křesťanství, islám*, Praha: Mladá fronta 1994.

Summary

Islámské myšlenkové proudy 70. a 80. let 20. století

Islamic thought in 1970's and 1980's

Klára Pašková

The main goal of this thesis is to map islamic thought in 1970's and 1980's. These two decades are characterized by formation of radical, sometimes even extremist movements. The reason of their creation was disagreement with period changes. The muslim countries took over the western ideas such as socialism, democratism, liberalism, etc. that infiltrated into their world in 1960's. There were now two different kinds of public. Those who accepted them gratefully and those who were skeptical towards them. Some persons who were strong enough to take the lead in this situation and give back original islamic identity to the states, were recruited from the second kind of public. It was done by military coup and establishment of authoritarian, sometimes even dictatorial regime in Algeria, Libya, Pakistan and Sudan. Authoritarian regime was also established in Egypt. However, the tendencies of reislamization degenerated to the end positions, which became intolerable for the citizens. This was the reason why the radical movements such as Jihad, Gamaat Islamiya etc. were born.

Contrary, the circumstances of rising up of radical opposition in Saudi Arabia, Iran and Turkey were different. The way of radicalism in Saudi Arabia was connected to the ruling dynasty who has been keeping the power through the generation thanks to the oil in the first place. All tendencies to changes in society encountered with failure. It was Khomeini who „brought” back islamization to Iran. He was first perceived positively. However, his thought turned into extreme which illustrates his release of fatal fatwa by which he „sentenced to death” Salman Rushdie for his Satanic verses. Turkey is the only case of secularized country in this thesis. Tendency to islamization also took place there, but in more moderate way.

While the number of radical movements steeply increased in 1970's, slow suppression came in 1980's due to frustration from unsuccessful or foiled actions.